

Het draagvlak van de solidariteit

Deelrapport 4

De steun voor de sociale zekerheid

MICHAEL DEBUSSCHER & MARK ELCHARDUS

Vakgroep Sociologie
Onderzoeksgroep TOR
Vrije Universiteit Brussel

1 Probleemstelling

In vorige deelrapporten (Elchardus, Tresignie et al. 2002; Tresignie, Elchardus et al. 2002) werden de perceptie van de voor- en nadelen van de verzorgingsstaat, alsook de mate van risicosolidariteit beschreven en geanalyseerd. In dit deelrapport gaat de aandacht naar de steun voor de sociale zekerheid.

Gegeven de kritiek op de verzorgingsstaat (Gilder 1981; Mishra 1984; Murray 1984; Giddens 1991; Taylor-Gooby 1991; Nordlund 1997; McClain, Hockaday et al. 2002; Steffen 2002) kan men verwachten dat de motivatie en de bereidheid bij te dragen tot het stelsel van de sociale zekerheid afkalven, of althans herleid worden tot een kwestie van eigenbelang. Zowel onderzoek in Nederland (Van der Veen 1998), Groot Brittannië (Lister 1998) als in de Verenigde Staten (O'Connor 1998), wijst op een duidelijke liberalisering van het stelsel. Dat gaat gepaard met een inhoudelijke verschuiving van de klemtoon van rechten naar plichten. Dergelijke hervormingen verkleinen de solidariteit met “bewuste” risico's en veronderstellen dat het menselijke gedrag zijn drijfveer vooral in eigenbelang vindt. Uit deelrapport 2 van “Het draagvlak van de solidariteit” bleek reeds dat ondanks die ontwikkelingen en de veranderingen in het stelsel, de steun voor de verzorgingsstaat, alsook de risicosolidariteit, in Vlaanderen vrij groot blijven. Die vaststelling sluit overigens naadloos aan bij internationale studies die vaststellen dat, ondanks de economische crisis van de jaren zeventig, de ideologisch geïnspireerde neo-liberale aanvallen op het stelsel uit de jaren tachtig en de verschuivingen en hervormingen van de jaren negentig, de houding van de bevolking tegenover het stelsel relatief onberoerd blijft (Ringen 1987; Pierson 1991; Baggette, Shapiro et al. 1995; Pettersen 1995). In Vlaanderen kan de verzorgingsstaat bogen op ruime steun. Een ruime meerderheid van de Vlamingen onderkent de positieve gevolgen van die maatschappij-inrichting. De groep die negatieve effecten

meent te zien (zoals luiheid, profitariaat, geld dat verkeerd wordt besteed en de afbouw van de bekwaamheid tot zelfredzaamheid) omvat nochtans een kwart tot een derde van de burgers. Deze negatieve perceptie duikt gemakkelijker op bij mensen die zich onbehaaglijk voelen en dat onbehagen vertalen in een rechtse positie op de nieuwe sociaal-culturele breuklijn. Onbehagen, veroorzaakt door een gebrek aan toekomstperspectief en gevoelens van onveiligheid, alsook de sociale en politieke vertaling van dat ongenoegen in een wantrouwig mensbeeld en steun voor extreem-rechts, verschijnen vandaag als de belangrijkste oorzaak van een overwegend negatieve kijk op de verzorgingsstaat. Het is mogelijk dat dit onbehagen en die negatieve kijk zich eveneens vertalen in een afname van de motivatie om het sociale zekerheidsstelsel te steunen en van de bereidheid daartoe ook persoonlijk financiële offers te brengen. De mate waarin dat het geval is, wordt in dit deelrapport onderzocht.

Als de steun voor het sociale zekerheidsstelsel afneemt omdat men de negatieve effecten van de verzorgingsstaat vreest, kan worden verwacht dat de bereidheid bij te dragen in grotere mate een kwestie van eigenbelang wordt (Goodin and Le Grand 1986; Hechter 1987). Mensen zullen zich dan, zo luidt die redenering, vooral laten leiden door de vraag: heb ik daar persoonlijk baat bij? Dit brengt ons meteen bij een van de belangrijke twistpunten van het onderzoek naar de steun voor het sociaal zekerheidsstelsel. Een groot aantal auteurs is van oordeel dat die steun inderdaad dient te worden verklaard vanuit eigenbelang of welbegrepen eigenbelang. Volgens deze opvatting steunen mensen de verzorgingsstaat en de sociale voorzieningen omdat zij geloven daar uiteindelijk zelf belang bij te hebben. Nu is de notie van eigenbelang erg rekbaar, daarom dikwijls onduidelijk en niet zelden onbruikbaar in wetenschappelijk onderzoek. Als men aanneemt dat het streven naar eigenbelang tot uiting komt in het streven naar geld en macht, dan heeft die notie een duidelijke betekenis. Het eigenbelang kan dan worden gemeten, met het gevolg dat ook kan worden nagegaan of het al dan niet een rol speelt bij het bepalen van het denken, voelen en handelen. Voor sommige auteurs omvat eigenbelang echter veel meer, bijvoorbeeld ook het belang dat men, louter emotioneel, kan hechten aan een zelfverloochenende en altruïstische houding. In dat geval deint dat begrip onhandelbaar uit. Het wordt dan onduidelijk en onhanteerbaar, in feite ongeschikt voor een redelijk of wetenschappelijk vertoog. In dat geval kan immers alle denken en handelen, per definitie, aan eigenbelang worden toegeschreven. Bij zo'n gebruik van het begrip betreedt men het quasi religieuze domein van wat Stiglitz (Stiglitz 2002) *marktfundamentalisme* noemt, en verlaat men het domein van de wetenschap. Vandaar dat zinvolle toepassingen van het begrip 'eigenbelang' ervan uitgaan dat het gaat om een belang dat kan worden uitgedrukt in financiële termen: word ik persoonlijk beter van het stelsel, krijg ik meer of evenveel terug als ik geef, helt de balans over in mijn voor- of nadeel, of is er een evenwicht dat me perfect onverschillig kan laten?

Wie gelooft dat de houding ten opzichte van de verzorgingsstaat en de sociale zekerheid vooral door een dergelijke calculus of berekening wordt bepaald, verwacht dat de materiële positie waarin mensen zich bevinden, alsook de risico's die ze lopen, hun houding zal bepalen. Vandaar de verwachting dat deze houding vooral wordt beïnvloed door het inkomen en de eigen uitkeringsafhankelijkheid (Alves and Rossi 1978; Berting, Steijn et al. 1986), alsook door het onderwijsniveau (Robinson and Bell 1978) en de beroepsstatus of het tewerkstellingsstatuut (Ganzenboom 1988; Svallfors 1995) die, in onze samenleving, een grote invloed hebben op het inkomen en op het risico op uitkeringsafhankelijkheid. Zij bepalen, kortom, de sociaal-economische status (Goodin and Le Grand 1986; Evans 1993).

Andere auteurs stellen dat deze opvatting over de houding ten opzichte van solidariteit en sociale zekerheid voorbijgaat aan de complexiteit van het menselijke handelen en denken. Deze auteurs geloven dat dit laatste niet kan worden begrepen in termen van eigenbelang alleen, maar eveneens georiënteerd wordt door opvattingen, houdingen, overtuigingen, plichtsbesef en andere culturele determinanten (Offe 1992; Papadakis 1993; Andries and De Lathouwer 1996). Volgens deze auteurs kan de steun voor de sociale zekerheid niet alleen of zelfs niet hoofdzakelijk, worden begrepen in termen van de materiële positie waarin men zelf is geplaatst, maar moet ook of zelfs vooral, worden gekeken naar de ideologische en gevoelsmatige inbedding van die steun (zie ook Van Oorschot, 2000).

In dit deelrapport brengen we de steun voor de sociale zekerheid in kaart en proberen we die steun te verklaren. Bij het zoeken naar de redenen waarom sommige mensen veel, anderen weinig steun (willen) verlenen, zal het dispuut tussen de benadering in termen van eigenbelang en deze die de nadruk legt op de culturele determinanten, bijzondere aandacht krijgen. In de volgende sectie wordt eerst ingegaan op de vraag hoe de steun voor het stelsel kan worden gemeten.

2 De steun voor het sociaal zekerheidsstelsel gemeten

Bij het vooronderzoek naar de wijze waarop de steun voor het sociaal zekerheidsstelsel kan worden gemeten, stelden we vast dat de respondenten zich verschillende soorten vragen stelden. Een eerste soort heeft betrekking op de redenen of motieven om te steunen. Daarbij gaat het eigenlijk om de zin van de steun. Waarom het sociaal zekerheidsstelsel steunen? De tweede soort vragen betreft de noodzaak aan financiële steun en de bereidheid die zelf te leveren. De derde reeks vragen heeft betrekking op de wijze waarop die steun dient te worden aangewend: waarvoor wil men een bijdrage leveren, waarvoor liever niet? Die opdeling van de notie steun voor de sociale zekerheid, vinden we ook terug in de buitenlandse literatuur (Ferge 1997; van Oorschot 2000a). De vraag naar de motivatie van de steun of de zinvraag - waarin ethische overwegingen een belangrijke rol spelen - hangt samen met, maar bepaalt niet meteen de bereidheid zelf een bijdrage te

leveren. We inspireerden ons op die vaststelling om drie aspecten van de steun te onderscheiden:

- de zin van steun of de motivatie om te steunen,
- de bereidheid te steunen,
- en de specifieke vormen van steun die men wil verlenen.

We probeerden deze op een voor een breed publiek zo begrijpelijk mogelijke wijze te meten.

2.1 De zin van steun

Om de zin van steun te meten werd de volgende vraag gesteld: *België is een land dat men omschrijft met de term verzorgingsstaat. Dit betekent dat men een sociaal zekerheidsstelsel heeft. Deze sociale zekerheid maakt dat mensen een uitkering krijgen bij ziekte, invaliditeit, werkloosheid en pensioen. Wat vindt u van onderstaande uitspraken over de verzorgingsstaat en ons sociaal zekerheidsstelsel?* De respondenten kregen dan een aantal specifieke uitspraken voorgelegd (zie Tabel 1), waarmee ze al dan niet akkoord konden gaan. De antwoorden op die uitspraken maken duidelijk dat deze onderling samenhangen en samen een schaal vormen (zie Tabel 2). Wie met een uitspraak akkoord gaat, heeft een relatief grote kans ook met de andere in te stemmen. Dat geldt in iets mindere mate voor de stelling dat sociale verzekeringen “gewoon” nodig zijn voor een moderne samenleving. Over die stelling bestaat consensus, 81% van de ondervraagde is het er mee eens. Dat verklaart waarom zij minder goed de verschillen in de opvattingen weergeeft en minder sterk samenhangt met de andere uitspraken.

TABEL 1: PROCENTUELE VERDELING VAN DE ANTWOORDEN OP DE UITSPRAKEN OPGENOMEN IN DE MEETSCHAAL “ZIN VAN SOCIALE ZEKERHEID”.

	HNA	NA	M	A	HA
Omdat het een morele plicht is ten opzichte van de zwakkeren in de samenleving	3,4	10,8	27,4	37,8	20,6
Omdat het voor een moderne samenleving als de onze gewoon nodig is dat er sociale verzekeringen zijn	1,0	3,1	14,6	50,6	30,7
Omdat ik persoonlijk meevoel met het lot van uitkeringsgerechtigden	5,3	14,6	35,5	28,0	16,5
Omdat de onderlinge solidariteit dat vereist	2,9	9,4	31,6	36,3	19,8

TABEL 2: SCHAALGEGEVENS VAN "ZIN SOCIALE ZEKERHEID"

	Compo- nenten- Lading	Cronbach's α if item is deleted
Omdat het een morele plicht is ten opzichte van de zwakkeren in de samenleving	.722	.7737
Omdat het voor een moderne samenleving als de onze gewoon nodig is dat er sociale verzekeringen zijn	.466	.8398
Omdat ik persoonlijk meevoel met het lot van uitkeringsgerechtigden	.735	.7682
Omdat de onderlinge solidariteit dat vereist	.810	.7538
Totale Cronbach's alpha		.8317
	Verklaarde variantie	60.2
	Eigenwaarde	2.407*

*) Eigenwaarde tweede component kleiner dan 1

Haast iedereen, 96% als men er ook de twijfelaars bijtelt, beschouwt sociale verzekeringen en sociale zekerheid, als eigen aan de moderne samenleving (zie Tabel 1). Zij kunnen zich moeilijk een hedendaagse samenleving voorstellen, waarin dergelijke voorzieningen niet zouden bestaan. Een duidelijke meerderheid van de respondenten, 56 à 58%, roept ethische motieven in om de bijdragen aan de sociale zekerheid te verantwoorden. Die bijdragen worden volgens hen vereist door de solidariteit of beschouwd als een morele plicht. Slechts 12 à 14% van de burgers verwerpt expliciet deze ethische of morele verantwoording. 45% van de ondervraagden verwijst naar meer persoonlijke gevoelens van medeleven om hun bijdrage te verklaren.

Het is boeiend vast te stellen dat de meer ethische gronden (de vereiste van solidariteit en de morele plicht) zeer sterk samenhangen met de caritatieve grondslag. De zin van en motivatie voor steun, hebben zowel een ethische als gevoelsmatige component. De eerste is echter meer verspreid dan de tweede. Verder is er ook een samenhang, hoewel merkelijk zwakker, tussen deze gevoelsmatige en ethische overwegingen enerzijds, het besef dat sociale zekerheid eigen is aan moderne samenlevingen anderzijds. De schaal "zin van sociale zekerheid" onderscheidt mensen voor wie de sociale zekerheidsbijdragen een kwestie zijn van morele plicht en medeleven, van mensen die niet of in mindere mate door dergelijke motieven worden bewogen.

Het is opmerkelijk hoe sterk ethische en zelfs caritative motieven meespelen in de verantwoording van het stelsel. Deze vaststelling ondersteunt de redenering van Kingson en Williamson (Kingson and Williamson 1998) die precies in de privatisering van het stelsel en in de nadruk die wordt gelegd op de koppeling van eigenbelang en steun, een bedreiging zien voor de werkelijke grondslagen ervan.

TABEL 3: VERGELIJKING TUSSEN NEDERLAND EN VLAANDEREN VAN DE ANTWOORDEN OP UITSPRAKEN OVER DE MOTIEVEN OM BIJ TE DRAGEN

Premie betalen is verplicht, maar je doet het ook omdat...	(sterk) eens Nederland	(helemaal) akkoord Vlaanderen	Midden Nederland	Midden Vlaanderen	(sterk) oneens Nederland	(helemaal) niet akkoord Vlaanderen	W/n/ga Nederland
Het je zelf verzekert van een uitkering op het moment dat je die nodig hebt	86	83	10	12	3	5	5
Het voor een moderne samenleving als de onze gewoon nodig is dat er sociale verzekeringen zijn	84	81	12	15	3	4	6
Het een morele plicht is ten opzichte van de zwakkeren in de samenleving	68	58	23	27	9	14	6
De onderlinge solidariteit dat vereist	61	56	28	32	11	12	6
Ik persoonlijk meevoel met het lot van uitkeringsgerechtigden	44	45	38	36	15	20	6

Uit de gegevens over de zin van de sociale zekerheid blijkt nogmaals de vrij sterke, in medeleven en ethiek verankerde steun voor het stelsel in Vlaanderen. De antwoorden die in Nederland worden gegeven op deze vraag, zijn overigens zeer vergelijkbaar (van Oorschot 1996). Rekening houdend met de kleine verschillen in de vraagstelling, zijn ze nagenoeg gelijk (Tabel 3). De ethische motieven spelen in Nederland misschien een nog iets grotere rol dan in Vlaanderen. In de vergelijkende tabel is ook het item “*Premie betalen is verplicht, maar je doet het ook omdat het je zelf verzekert van een uitkering op het moment dat je die nodig hebt*” opgenomen. Dat item blijkt echter niet samen te hangen met de andere items. Daarom maakt het geen deel uit van dezelfde schaal om de zin van de sociale zekerheid te meten. Dat item kan rekenen op een grote instemming. Het stelsel is in de ogen van de mensen duidelijk een verzekeringsstelsel. Dat sluit echter geenszins sterke ethische en caritatieve overwegingen uit.

2.2 De bereidheid te steunen

Om de bereidheid tot steun te meten werden vier uitspraken aan de respondenten voorgelegd (zie Tabel 4). Deze uitspraken zijn geïnspireerd op de surveys van de Administratie Planning en Statistiek van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Omdat de daar gebruikte schaal een zwakke validiteit had, werden de items na het vooronderzoek aangepast. Dat resulteerde in een verbetering van de schaal, maar de maat van betrouwbaarheid (Cronbach’s alfa) blijft, hoewel toereikend, betrekkelijk laag (zie Tabel 5).

TABEL 4: PROCENTUELE VERDELING VAN DE ANTWOORDEN OP DE UITSPRAKEN OPGENOMEN IN DE MEETSCHAAL "BEREIDHEID TOT BIJDRAGEN".

	HNA	NA	M	A	HA
Onze sociale uitkeringen mogen in geen geval minder worden, ook al betekent dat voor sommigen extra financiële offers	4,9	8,0	19,9	31,6	35,6
Mensen met een hoog inkomen moeten meer belastingen betalen ten voordele van de sociale zekerheid dan mensen met een laag inkomen	7,2	9,7	15,4	29,6	38,2
Ik ben bereid meer belastingen te betalen om de uitkeringen van de sociale zekerheid als werkloosheid en ziekte-verzekering in de toekomst even hoog te houden als nu	22,6	24,2	27,4	16,8	8,9
Om een gelijkere samenleving te krijgen ben ik bereid meer sociale zekerheidsbijdrage te betalen	20,1	26,6	29,7	15,5	8,1

TABEL 5: SCHAALGEGEVENS VAN "BEREIDHEID TOT BIJDRAGEN"

	Factor-lading	Cronbach's α if item is deleted
Onze sociale uitkeringen mogen in geen geval minder worden, ook al betekent dat voor sommigen extra financiële offers	.398	.6741
Mensen met een hoog inkomen moeten meer belastingen betalen ten voordele van de sociale zekerheid dan mensen met een laag inkomen	.417	.6702
Ik ben bereid meer belastingen te betalen om de uitkeringen van de sociale zekerheid als werkloosheid en ziekte-verzekering in de toekomst even hoog te houden als nu	.800	.5514
Om een gelijkere samenleving te krijgen ben ik bereid meer sociale zekerheidsbijdrage te betalen	.769	.5624
Totale Cronbach's alpha		.6840
	Verklaarde Variantie Eigenwaarde	51.8% 2.073

De vier uitspraken vallen uiteen in twee groepen van twee. De eerste twee van die uitspraken (zie Tabel 4) peilen naar de opvatting over de noodzaak bij te dragen en naar het algemene principe dat dient gehanteerd bij het inzamelen van de bijdragen. Een ruime meerderheid van de Vlamingen (67 à 68%) is van oordeel dat de sociale uitkeringen niet naar beneden mogen, ook al vergt dat financiële offers, en dat mensen met een hoog inkomen meer offers moeten brengen dan mensen met een laag inkomen. Dat principe, dat van fundamenteel belang is voor onze welvaartsstaat, wordt door slechts 13 à 17% van de ondervraagden verworpen. De risico's die door het stelsel worden gedekt, dienen volgens een zeer ruime meerderheid op een adequate manier te worden gedekt, ook als dat inspanningen vergt. Die inspanningen dienen gemoduleerd naar draagkracht.

De grote en stevige steun voor dat principe wordt wel gerelativeerd van zodra dat principe geconcretiseerd wordt en betrokken op de eigen bijdrage. Op de vraag of men ook zelf bereid is meer bij te dragen om de uitkeringen in verband met bijvoorbeeld werkloosheid en gezondheidszorg op peil te houden, antwoordt 26% positief, terwijl 47% ronduit negatief reageert. 24%

van de ondervraagden wil ook meer bijdragen om meer gelijkheid te realiseren, 47% wil dat niet doen. Er is dus een duidelijk, en overigens te verwachten verschil, tussen het algemene principe en de concrete, op de eigen persoon betrokken toepassing daarvan. Zowat één op twee van de ondervraagden is blijkbaar van oordeel dat de uitkeringen op peil moeten blijven, ook als dat extra inspanningen vergt, maar dat niet zij, maar andere, kapitaalkrachtiger personen, die extra inspanningen moeten leveren. Toch kan worden vastgesteld dat een sterke steun voor het algemene principe ook gepaard gaat met een grote bereidheid zelf bij te dragen. Die samenhang is voldoende groot om de vier uitspraken samen te beschouwen als één schaal, die peilt naar de bereidheid tot bijdrage. Hoewel de steun voor het algemene principe veel groter is dan de bereidheid zelf bij te dragen, zijn de meeste respondenten consequent. Wie het algemene principe onderschrijft, heeft ook een grotere kans bereid te zijn zelf een extra inspanning te leveren.

Gegeven de aandacht die uitgaat naar de rol van het eigenbelang, is het overigens verbazend vast te stellen dat in een land met een zeer hoge aanslagvoet, een kwart van de bevolking bereid is meer belastingen of sociale lasten te betalen om meer gelijkheid en een adequaat stelsel van sociale zekerheid na te streven. Er is, nipt, zelfs geen meerderheid die expliciet beweert daar niet toe bereid te zijn. Het lijkt daarenboven aangewezen deze gegevens te interpreteren tegen de achtergrond van de recente evolutie van ons sociaal zekerheidsstelsel (Deleeck 2000). De bijdragen van de hogere inkomens zijn aanzienlijk verzwaaard. Die ontwikkelingen gaan ten koste van het direct loon. Aan de uitkeringszijde werd de selectiviteit vergroot, waardoor de lagere inkomenscategorieën relatief meer begunstigd werden. Kortom, het stelsel werd solidairder, in grotere mate gericht op de behoeftigen.

De mate van ongelijkheid in de samenleving kan uiteraard niet worden beschouwd als louter het gevolg van de werking of doeltreffendheid van het sociale zekerheidsstelsel. Zij is een gevolg van onder meer productiewijzen, ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, demografische en gezinsdemografische ontwikkelingen en van de wijze waarop de overheid daarop inspeelt. Voor de periode 1976 tot 1997 onderscheiden Cantillon en medewerkers (Cantillon, De Lathouwer et al. 1999) drie verschillende subperiodes. Een eerste periode, een egalitair moment van de verzorgingsstaat, wordt gekenmerkt door sterke uitgavestijgingen in de sociale zekerheid, sterke welvaartsegalisatie en een daling van de armoede. In een tweede periode, waarin de maatschappelijke context van de welvaartstaat moeilijker wordt en er sterke maatschappelijke tendenzen tot ongelijkheid en stringente financiële beperkingen gelden, probeert men essentiële verworvenheden van de verzorgingstaat te vrijwaren door een grotere selectiviteit in de uitkeringen te introduceren. De moeilijkheden worden in feite via solidariteit opgevangen. De armoede neemt daarom, ondanks de toegenomen inkomensongelijkheid, niet toe. In de derde, huidige periode, wordt de solidariteit weer wat teruggeschroefd ten bate van het verzekeringsprincipe

of het welbegrepen eigenbelang. De uitgavebeheersing verloopt quasi lineair, waardoor de doelmatigheid van de uitkeringen daalt. Zowel ongelijkheid als armoede nemen (langzaam) toe. Misschien is het carcan waarin het stelsel moet werken – geen hogere bijdragen, liefst lagere bijdragen – niet zo strak als wordt aangenomen. De bevindingen hangen een genuanceerd beeld op, maar zowel de bereidheid tot selectiviteit in het voordeel van de zwaksten als de bereidheid tot bijdrage, lijken iets hoger dan doorgaans wordt aangenomen.

Men kan zich ook afvragen waarin het kwart van de bevolking dat zich bereid verklaart meer belastingen te betalen, zich onderscheidt van de kleine helft die dat niet wil doen. Met die vraag lopen we vooruit op onze analyse. Verder komen de determinanten van de bereidheid tot steun in het algemeen aan bod. Hier rapporteren we bondig de resultaten van een analyse die zich enkel toespitst op die ene vraag en speurt naar het onderscheid tussen de twee vermelde groepen. Wat de sociaal-demografische kenmerken betreft, is de bereidheid hogere belastingen te betalen voor een gelijkere samenleving, groter naarmate men ouder is, tewerkgesteld bij de overheid of in een gesubsidieerde sector, en naarmate men langer gestudeerd heeft. Zij is ook groter bij mannen dan bij vrouwen. Wie de bijdrage voor de sociale zekerheid beschouwt als een ethische plicht, een positieve perceptie van de effecten van de verzorgingsstaat heeft, van oordeel is dat het geluk van anderen belangrijk is voor het eigen geluk en streeft naar gelijkheid, heeft meer kans bereid te zijn meer bij te dragen tot een gelijkere samenleving. Wie een negatief beeld heeft van de effecten van de verzorgingsstaat, zich onbehaaglijk voelt en een rechtse positie inneemt op de nieuwe breuklijn, wil dat niet doen.

2.3 Steun voor verschillende soorten uitkeringen

Een algemene bereidheid te steunen, sluit niet uit dan men verschillende houdingen heeft ten opzichte van verschillende soorten uitkeringen en tussenkomsten. Daarom werd aan de respondenten een reeks uitkeringen en tussenkomsten voorgelegd, met de vraag of deze dienen te worden verlaagd, verhoogd, dan wel gelijk gehouden (zie Tabel 6). Hoewel het oorspronkelijk niet de bedoeling was de verschillende soorten uitkeringen en tussenkomsten samen te brengen in één schaal, bleek achteraf dat dit mogelijk is. Hoewel de steun om bepaalde uitkeringen te verhogen of te verlagen heel verschillend is, blijkt toch dat mensen die één soort uitkering willen verlagen ook een vrij grote kans hebben de andere soorten uitkeringen te willen drukken. Hetzelfde geldt voor het verhogen van de uitkeringen. Daarom kan een schaal worden gemaakt die weergeeft in welke mate de respondenten uitkeringen en tussenkomsten in het algemeen, willen verhogen dan wel verlagen (Tabel 7). We zullen deze schaal verder

analyseren, maar ook steeds aandacht besteden aan de houding ten opzichte van de verschillende soorten uitkeringen.

TABEL 6: PROCENTUELE VERDELING VAN DE ANTWOORDEN OP DE UITSPRAKEN OPGENOMEN IN DE MEETSCHAAL “STEUN VERHOGEN UITKERINGEN”.

	Sterk verlagen	Verlagen	Gelijk laten	Verhogen	Sterk verhogen	N
Werkloosheidsuitkering	9,2	24,3	51,5	11,9	3,1	3504
Arbeidsongeschikt	1,0	2,9	54,4	33,9	7,9	3475
OCMW-uitkering	12,1	20,7	51,8	12,4	3,1	3446
Pensioen	0,7	1,1	34,5	46,0	17,7	3434
Tussenkost ziekenfonds in medicijnen en dokter	2,2	5,2	40,7	35,4	16,4	3512
Kinderbijslag	3,9	4,3	49,0	30,7	12,2	3496
Studiebeurzen	3,5	5,3	43,6	32,8	14,8	3479

TABEL 7: SCHAALGEGEVENS VAN “STEUN VERHOGEN UITKERINGEN”

	Factor- Lading	Cronbach's α if item is deleted
Werkloosheidsuitkering	.389	.6428
Arbeidsongeschikt	.575	.6206
OCMWuitkering	.298	.6688
Pensioen	.559	.6300
Tussenkost ziekenfonds in medicijnen en dokter	.517	.6366
Kinderbijslag	.554	.6190
Studiebeurzen	.477	.6383
Totale Cronbach's alpha		.6716
	Verklaarde variantie	34.6%
	Eigenwaarde	2.419

Vragen betreffende een verandering van een beleidsmaatregel, zoals in dit geval de hoogte van de uitkeringen, roepen nogal gemakkelijk de reactie op dat men alles best bij het oude laat. We zien ook dat in dit onderzoek een vrij grote groep (35 à 54%) van oordeel is dat er niets moet veranderen aan de hoogte van de uitkeringen en tussenkomsten. Toch zijn er maar drie soorten uitkeringen waarvoor een (nipte) meerderheid liefst geen verandering ziet: werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en OCMW-uitkering. Voor twee andere is er een duidelijke meerderheid pro verhoging: de pensioenen en de tussenkomsten in de gezondheidszorgen. Vergeleken met de antwoorden op gelijkaardige vragen in binnen- en buitenland, blijkt inertie of conservatisme niet echt tekenend voor de houding van de Vlaming ten opzichte van de uitkeringen en tussenkomsten. Er is op dat vlak duidelijk een bereidheid en zelfs een wens tot verandering. Niet minder dan 64% van de ondervraagden wil de pensioenen verhoogd zien; 52% wil hogere tussenkomsten voor de gezondheidszorgen. Heel weinig mensen (2% voor de pensioenen en 7% voor de tussenkomsten in de gezondheidszorgen) wil deze verlaagd zien. Voor de studiebeurzen, de uitkeringen bij arbeidsongeschiktheid en de kinderbijslag zijn de groepen die een verhoging

wensen altijd merkkelijk groter dan de groepen die een verlaging bepleiten. Op twee uitzonderingen na wordt het verlagen van de uitkeringen trouwens door relatief weinig mensen bepleit (2 à 10%). De twee uitzonderingen zijn de werkloosheidsvergoedingen en de OCMW-uitkeringen. Een derde van de bevolking zou deze liever verlaagd zien. Slechts 15 en 16% pleiten voor een verhoging. De rest, een ruime helft van de bevolking, wil ze ongewijzigd laten. Het aantal personen dat ze wil verlagen is echter dubbel zo groot als het aantal dat ze wil verhogen.

Er tekent zich in de antwoorden een duidelijk en inmiddels vertrouwd beeld af. Er wordt een scherp onderscheid gemaakt tussen de verdienstelijke en de onverdienstelijke behoeftigen (Coughlin 1980; Pettersen 1995). Wie oud is, ziek of gehandicapt, heeft recht op steun. Wie kan verdacht worden van luiheid, een gebrek aan werkwillendheid of een levensstijl die onvermijdelijk naar verpaupering leidt, kan rekenen op veel minder begrip en hoeft weinig steun te verwachten. In de Angelsaksische context wordt dat verschil weergegeven door te spreken van de ‘deserving poor’ en de ‘undeserving poor’. Het gaat in feite niet enkel om de houding ten opzichte van armoede, maar het onderscheid zelf werd al gehanteerd in onder meer de armenwetten van Groot-Brittannië van 1834 (Golding and Middleton 1981) en Nederland in 1854 (van Oorschot 2000b). Het is duidelijk dat een vrij grote groep Vlamingen met argwaan naar werklozen en OCMW-steuntrekkers kijkt. Zij zijn van oordeel dat de uitkeringen waarvan deze genieten, te hoog zijn en daarom het ongewenste effect hebben onverantwoordelijk gedrag te stimuleren. We zullen verder in de analyse nader onderzoeken wat de houding ten opzichte van de verschillende soorten uitkeringen bepaalt en welke personen welke houdingen hebben. Hier beperken we ons tot een beschrijving van die houdingen, die we afronden met een vergelijking met gegevens voor Nederland (op basis van van Oorschot, 1996).

Bij de vergelijking (zie Tabel 8) beperken we ons tot de meest vergelijkbare uitkeringen. De vraagstelling in ons onderzoek en dat van Van Oorschot verschilt enigszins. De laatste liet ook een categorie “weet niet” toe. Daarom dienen de gepresenteerde gegevens, zoals trouwens alle internationale vergelijkingen, heel voorzichtig geïnterpreteerd. Het eerste wat opvalt, is de behoudsgezindheid van de Nederlanders. Een overweldigende meerderheid van hen (55 tot 72%) houdt liefst alles zoals het is. Verder vindt men, zowel in Vlaanderen als in Nederland, het meeste steun voor het optrekken van de pensioenen. De verschillen zijn echter opmerkelijk. In Vlaanderen wil 64% van de ondervraagden dat, in Nederland 42%. In Vlaanderen wil 42% de uitkeringen voor arbeidsongeschiktheid verhogen, in Nederland slechts 25%. Dit verschil kan mogelijk worden toegeschreven aan het gebruik dat in Nederland van dat stelsel wordt gemaakt bij het opvangen van langdurig werklozen. Een zeer opvallend verschil tekent zich af in verband met de bijstand. Een derde van de Vlamingen wil deze verlaagd zien en slechts 16% bepleit een toename. In Nederland is het haast omgekeerd: 29%

is voor een hogere uitkering en slechts 13% wil ze verminderen. Het kleinste verschil zien we met betrekking tot de werkloosheidsuitkeringen. Een derde van de ondervraagden, zowel in Nederland als in Vlaanderen wil deze verminderen. In Vlaanderen pleit 15%, in Nederland 9% voor een verhoging.

TABEL 8: STEUN VOOR HET VERHOGEN VAN DE UITKERINGEN, VERGELIJKING NEDERLAND EN VLAANDEREN

	Vlaanderen (sterk) verhogen Nederland	Vlaanderen (sterk) verhogen Nederland	Nederland Gelijk laten Nederland	Vlaanderen Gelijk laten Vlaanderen	Nederland verlagen Nederland	Vlaanderen (sterk) verlagen Vlaanderen
Pensioenen	42	64	55	35	3	2
Bijstand/OCMW	29	16	72	52	13	33
Arbeidsongeschiktheidsuitkering	27	42	62	54	11	4
Werkloosheidsuitkering	9	15	62	52	30	34

Van Oorschot (2000b) is van oordeel dat het patroon van de verdienstelijke en de onverdienstelijke behoeftigen, zich ook duidelijk in de oordelen van de Nederlanders aftekent. Hoewel we slechts 4 soorten uitkeringen hebben om te vergelijken en een oordeel te vormen, lijkt dat patroon een grotere invloed uit te oefenen op het denken en de houdingen in Vlaanderen dan in Nederland. Tegenover werklozen en bijstandtrekkers, willen de Vlamingen nogal streng en krenterig optreden.

2.4 Dienen de verschillende vormen van steun onderscheiden?

Hoewel we zowel bij onze respondenten als in de internationale literatuur duidelijke aanwijzingen vinden dat de motivatie om bij te dragen, de bereidheid dat te doen en de steun voor het verhogen van de bijdragen, verschillend zijn, gingen we toch na of zij onderling niet voldoende sterk samenhangen om als één en dezelfde houding te worden beschouwd. Uit de vastgestelde samenhang of correlaties blijkt echter dat de steun voor het verhogen van de uitkeringen duidelijk dient te worden onderscheiden van de twee andere componenten (zie Tabel 9). De motieven om te steunen en de bereidheid dat te doen, hangen wel sterk samen (de correlatie is gelijk aan .41). Hoewel het mogelijk zou zijn motivatie en steun samen te voegen tot één schaal, besloten we dat niet te doen. We zouden op die manier toch minder nuance kunnen aanbrengen in de analyse. Daarenboven bleek dat de factoren die de motivatie beïnvloeden toch licht verschillen van de invloeden die gelden voor de steun.

TABEL 9: SAMENHANG TUSSEN DE DRIE INDICATOREN OF COMPONENTEN VAN STEUN VOOR DE SOCIALE ZEKERHEID

	Steun sociale zekerheid (somschaal 0-100)	Zin sociale zekerheid (somschaal 0-100)	Steun verhogen bijdragen (somschaal 0-100)
Steun sociale zekerheid (somschaal 0-100)	1,00	0,41	0,22
Zin sociale zekerheid (somschaal 0-100)		1,00	0,21
Steun verhogen bijdragen (somschaal 0-100)			1,00

3 Wie voelt zich ethisch verplicht de sociale zekerheid te steunen

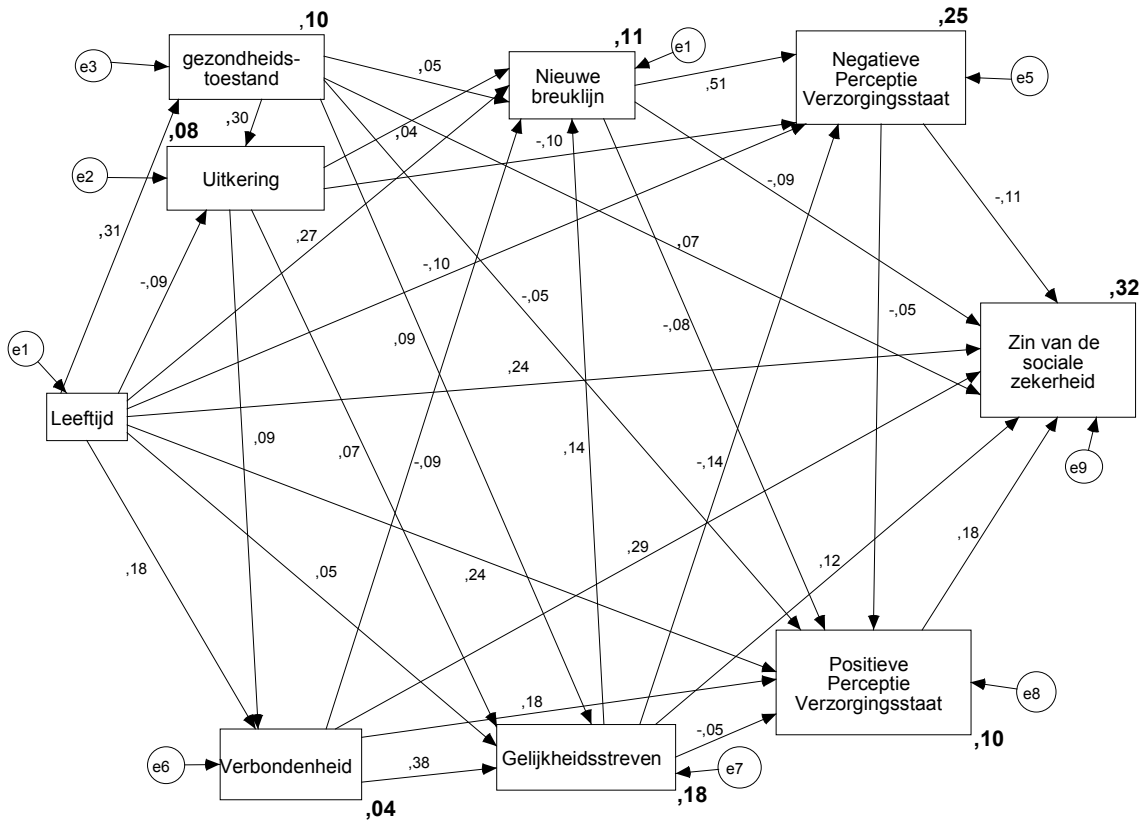
Bij het zoeken naar verklaringen voor de mate waarin verschillende mensen het sociale zekerheidsstelsel steunen, gaan we steeds op een zelfde manier te werk. In het verlengde van de talrijke auteurs die de steun verklaren op basis van eigenbelang, houden we rekening met een aantal variabelen die op een duidelijke wijze de materiële condities weerspiegelen, zoals de sociaal-economische status, of licht werpen op de belangen van de betrokken persoon, zoals de sector van tewerkstelling, de gezondheidsbeleving, de uitkeringsafhankelijkheid en het rookgedrag. De sociaal-economische status meet vooral de materiële welvaart en is een samengestelde maat die rekening houdt met het beschikbare gezinsinkomen, het bedrag kan worden gespaard en de eigendom van de woning (zie bijlage 1 voor meer detail). De gezondheid wordt gemeten via de inschatting van de eigen gezondheid, van zeer goed tot zeer slecht (zie bijlage 1). De mensen die nu of in het verleden een uitkering hebben ontvangen, worden beschouwd als uitkeringsafhankelijk, de anderen niet. Pensioenuitkeringen worden in die maat *niet* als een uitkering beschouwd. Voor het rookgedrag wordt een gradatie onderkent, van mensen die nooit hebben gerookt tot mensen die op het ogenblik van het interview veel rookten (zie bijlage 1). Daarnaast zijn er nog drie andere zogeheten “achtergrondvariabelen” waarmee we rekening houden: de leeftijd, het geslacht en het onderwijsniveau. Deze kunnen deels met belangen in verband worden gebracht, maar kunnen uiteraard ook andere invloeden weerspiegelen. Zo geeft het onderwijsniveau ook weer in welke mate een persoon gevormd werd in de heersende opvattingen van zijn samenleving. De leeftijd kan ook een cultuurverandering weergeven die zich over de tijd voltrekt.

Daarnaast houden we ook rekening met een aantal opvattingen en houdingen. Daarin onderscheiden we vier verschillende groepen.

- 1) Basiswaarden als gelijkheidsstreven en verbondenheid of ontologisch collectivisme, dat wil zeggen de houding die erin bestaat het eigen geluk en welzijn afhankelijk te maken van dat van een ander.
- 2) Fundamentele ervaringen en hun ideologische verwerking, met name het onbehagen zoals dat blijkt uit een negatief toekomstbeeld en een gevoel van onveiligheid, alsook de ideologische verwerking van dat onbehagen in de rechtse positie op de nieuwe breuklijn.
- 3) De waardering van de welvaartstaat via de evaluatie van zijn positieve en negatieve effecten of gevolgen.
- 4) De mate van risicosolidariteit of de mate waarin men mensen voor de door het stelsel van de sociale zekerheid gedekte risico's wil responsabiliseren. Dit wordt gemeten via levensstijl- en levensloopsolidariteit.

Al de vermelde variabelen werden uitvoerig toegelicht in de vorige deelrapporten, waar tevens hun onderlinge verbanden werden geëxploreerd en beschreven. We nemen aan dat de eerder opgesomde achtergrondvariabelen en materiële condities de verschillende houdingen kunnen beïnvloeden. Verder nemen we aan dat de basiswaarden de fundamentele ervaringen en hun ideologische verwerking kunnen beïnvloeden. Deze kunnen dan op hun beurt de evaluatie van de verzorgingsstaat kleuren, die dan op haar beurt weer de opvattingen over de risicosolidariteit kan beïnvloeden. Op basis van die, ons inziens zeer plausible veronderstellingen, werd dan gezocht naar het model dat het best bij de gegevens past en de beste verklaring van de variatie in de zingeving van de sociale zekerheid vat (zie Figuur 1). Het bekomen model verklaart 32% van de variatie in de zingeving of, anders gesteld, van het verschil tussen de mensen die van oordeel zijn dat bijdragen aan de sociale zekerheid een kwestie van ethische plicht is en de mensen die dat oordeel niet delen. Zo'n verklaringskracht is groot bij de standaarden van de sociale wetenschap. Het model lijkt (en is) complex. We zullen er de belangrijkste aspecten van toelichten en interpreteren. Die interpretatie steunt grotendeels op de in het model waargenomen directe en totale effecten (tabellen 10 en 11).

FIGUUR 1: MODEL TER VERKLARING VAN DE MATE WAARIN DE BIJDRAGE AAN HET SOCIAAL ZEKERHEIDSSTELSEL WORDT BESCHOUWD ALS EEN ETHISCHE PLICHT.

P = 0,378
AGFI = 0,997

TABEL 10: GESTANDAARDISEERDE DIRECTE EFFECTEN VAN DE INDICATOREN OP DE AFHANKELIJKE VARIABELEN.

	Leeftijd	Gezondheid	Uitkerings-afhankelijkheid	Verbondenheid	Gelijkheidsstreven	Nieuwe breuklijn	Negatieve perceptie verzorgingsstaat	Positieve perceptie verzorgingsstaat
Gezondheid	0.31	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Uitkeringsafhankelijkheid	-0.09	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Verbondenheid	0.18	0.00	0.09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gelijkheidsstreven	0.05	0.09	0.07	0.38	0.00	0.00	0.00	0.00
Nieuwe breuklijn	0.27	0.05	0.04	-0.09	0.14	0.00	0.00	0.00
Negatieve perceptie verzorgingsstaat	-0.10	0.00	-0.10	0.00	-0.14	0.51	0.00	0.00
Positieve perceptie verzorgingsstaat	0.24	-0.05	0.00	0.19	-0.05	-0.08	-0.05	0.00
Zin sociale zekerheid	0.24	0.07	0.00	0.29	0.12	-0.09	-0.11	0.18

TABEL 11: GESTANDAARDISEERDE TOTALE EFFECTEN VAN DE INDICATOREN OP DE AFHANKELIJKE VARIABLEN.

	Leeftijd	Gezondheid	Uitkerings-afhankelijkheid	Verbondenheid	Gelijkheidsstreven	Nieuwe breuklijn	Negatieve perceptie verzorgingsstaat	Positieve perceptie verzorgingsstaat
Gezondheid	0.31	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Uitkeringsafhankelijkheid	0.01	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Verbondenheid	0.18	0.03	0.09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gelijkheidsstreven	0.14	0.12	0.10	0.38	0.00	0.00	0.00	0.00
Nieuwe breuklijn	0.29	0.08	0.04	-0.04	0.14	0.00	0.00	0.00
Negatieve perceptie verzorgingsstaat	0.03	-0.01	-0.09	-0.07	-0.07	0.51	0.00	0.00
Positieve perceptie verzorgingsstaat	0.22	-0.06	0.01	0.17	-0.06	-0.11	-0.05	0.00
Zin sociale zekerheid	0.34	0.07	0.05	0.37	0.10	-0.17	-0.12	0.18

Een eerste opmerkelijke vaststelling is dat geslacht, onderwijsniveau, sector van de tewerkstelling en sociaal-economische status geen direct effect hebben op de ethische motivatie tot bijdrage. In ander onderzoek wordt soms wel zo'n effect vastgesteld. Zo observeerde van Oorschot (2000b) bijvoorbeeld dat mannen en hogeschoolden moreel meer gemotiveerd zijn om bij te dragen. Verschillen naar geslacht worden ook verwacht door heel wat auteurs die de motivatie tot bijdrage vooral zien als een kwestie van eigenbelang (Gilligan 1982; Hernes 1987; Waerness 1987; Erie and Rein 1988). Het is waarschijnlijk dat die auteurs effecten van het geslacht vinden omdat ze onvoldoende controleerden op andere mogelijk invloeden. In het Nederlandse onderzoek van d'Anjou, Steijn en andere (1995) bleek het geslacht trouwens evenmin een effect te hebben op de steun voor de sociale zekerheid.

Wat het onderwijsniveau betreft bestaan er in de literatuur verschillende verwachtingen. Enerzijds is er de gekende hypothese als zouden hogeschoolden minder geneigd zijn bij te dragen tot de sociale zekerheid, wetende dat ze zelf weinig risico lopen op werkloosheid. Anderzijds zou hun opleiding kunnen leiden tot een gevoel van morele verplichting (Robinson and Bell 1978; Ganzeboom 1988) of een sterkere verbondenheid met waarden als sociale gelijkheid en sociale rechten (Hasenfeld and Rafferty 1989). Het is mogelijk dat die tendenzen mekaar neutraliseren, zodat geen direct effect zichtbaar wordt. Het effect van het onderwijsniveau op de steun voor de sociale zekerheid blijkt ook in Nederlands onderzoek verwaarloosbaar (D'Anjou, Steijn et al. 1995).

Voor het inkomen is de literatuur eenduidiger. Lagere inkomens hebben een groter belang bij een steun voor de sociale zekerheid dan hogere inkomens.

Toch blijkt de steun voor het sociaal zekerheidsstelsel in Westerse landen zeer weinig te verschillen naar inkomen. Dat is ook ons besluit. Volgens sommige auteurs is dit vanzelfsprekend omdat het niet zo duidelijk is of lagere inkomens effectief meer beroep doen op het stelsel dan hogere inkomens (Muffels, Nelissen et al. 1986). Wat de sociaal economisch status betreft, sluiten onze bevindingen eveneens aan bij buitenlandse vaststellingen. Verschillende onderzoeken (Taylor-Gooby 1983; Aguilar and Gustafsson 1988) wijzen op een nagenoeg verwaarloosbare invloed van de socioeconomische positie op de houdingen ten aanzien van de sociale zekerheid.

Geen enkel van de vermelde “achtergrondvariabelen” blijkt een rechtstreekse invloed uit te oefenen op de motivatie tot bijdrage. Als ze al een invloed uitoefenen loopt die volkomen via andere variabelen in het model. Uit de vorige deelrapporten is echter gebleken dat deze variabelen slechts een zwakke tot geen invloed hebben op de perceptie van de effecten van de verzorgingstaat en de risicosolidariteit. Het is dus erg onwaarschijnlijk dat zij van belang zijn voor de motivatie tot bijdrage. Deze laatste kan, ons inziens, niet of slechts in heel geringe mate worden begrepen in termen van de materiële condities waarin mensen geplaatst zijn.

De eigen risicopositie heeft daarentegen wel een effect. De gezondheidstoestand en de uitkeringsafhankelijkheid hebben beide een klein, totaal effect. Wie onzeker is over zijn gezondheid en afhankelijk van een uitkering is wat meer geneigd de bijdrage te beschouwen als een ethische plicht. Dit effect kan worden geïnterpreteerd als een kwestie van eigenbelang. Wie zelf meent een hoog risico te lopen of steunbehoefstig te worden, beschouwt het verlenen van die steun gemakkelijker als een ethische plicht. Alzo beschouwt kan dat plichtsbesef gemakkelijk worden geïnterpreteerd als een rationalisering van het eigenbelang. De effecten van de persoonlolijke risicopositie zijn echter bijzonder klein. In vergelijking met de andere invloeden, die we aanstonds bespreken, verzinken zij eigenlijk in het niet. Deze vaststelling dient misschien te worden geïnterpreteerd in het licht van een observatie van van Oorschot (van Oorschot 1997). Deze onderzoeker kwam tot de bevinding dat 92% van de Nederlanders zelf ooit een uitkering kreeg, of familie of vrienden had die van een uitkering leven of in het verleden van een uitkering leefden. De perceptie van eigen risico en van dat van naasten is, met andere woorden, misschien te breed gespreid in de bevolking, om nog in grote mate de verschillen in houdingen te kunnen verklaren. Deze vaststellingen, samen met de verwaarloosbare effecten van variabelen die wijzen op materiële condities, laten toe te besluiten dat de zin van of motivatie tot bijdrage, niet of slechts in heel geringe mate kan worden geïnterpreteerd als een rationalisatie van het eigenbelang.

Uit het model blijkt dat basiswaarden als verbondenheid en, in mindere mate, het gelijkheidsstreven, samen met de evaluatie van de verzorgingsstaat en een ideologische opstelling als de nieuwe breuklijn, veel belangrijker zijn. De mate waarin mensen de bijdragen voor de sociale

zekerheid beschouwen als een ethische plicht, verschijnt als een logisch gevolg van hun basiswaarden, hun mensbeeld en hun inschatting van de gevolgen van de verzorgingsstaat. Wie zich sterk met de anderen verbonden voelt, het wantrouwige mensbeeld eigen aan een rechtse positie op de nieuwe breuklijn verwerpt, veel positieve en weinig negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat ziet en streeft naar gelijkheid, heeft veel kans de bijdrage te beschouwen als een evidente morele plicht en een vanzelfsprekend gevolg van een even vanzelfsprekende solidariteit.

De twee sterkste positieve effecten gaan uit van verbondenheid en een positieve inschatting van de gevolgen van de verzorgingsstaat. In Tabel 12 maken we het onderscheid tussen de personen die behoren tot de 50% van de bevolking die zich het sterkst verbonden voelt en tegelijkertijd tot de 50% van de bevolking die de effecten van de verzorgingsstaat het meest positief inschatten (zie Tabel 12). Het gaat om 26% van de bevolking. De contrastgroep, de mensen die behoren tot de 50% van de bevolking met de zwakste gevoelens van verbondenheid en de 50% met de minst positieve inschatting van de verzorgingsstaat, vormen 34% van de bevolking.

TABEL 12 MOTIVATIE OM BIJ TE DRAGEN, NAAR VERBONDENHEID EN DE MATE WAARIN DE GEVOLGEN VAN DE VERZORGINGSSTAAT POSITIEF WORDEN GEËVALUEERD.

		NA	M	A
<i>Omdat het een morele plicht is ten opzichte van de zwakkeren in de samenleving</i>	Sterke verbondenheid en positieve inschatting van verzorgingsstaat	8,4	15,6	76,0
	Zwakke verbondenheid en geen positieve inschatting van verzorgingsstaat	21,8	37,4	40,8
<i>Omdat het voor een moderne samenleving als de onze gewoon nodig is dat er sociale verzekeringen zijn</i>	Sterke verbondenheid en positieve inschatting van verzorgingsstaat	2,5	5,4	92,1
	Zwakke verbondenheid en geen positieve inschatting van verzorgingsstaat	6,5	22,7	70,9
<i>Omdat ik persoonlijk meevoel met het lot van uitkeringsgerechtigden</i>	Sterke verbondenheid en positieve inschatting van verzorgingsstaat	9,7	24,2	66,0
	Zwakke verbondenheid en geen positieve inschatting van verzorgingsstaat	31,4	42,0	26,6
<i>Omdat de onderlinge solidariteit dat vereist</i>	Sterke verbondenheid en positieve inschatting van verzorgingsstaat	5,9	17,3	76,9
	Zwakke verbondenheid en geen positieve inschatting van verzorgingsstaat	20,2	43,1	36,7

Het is duidelijk dat de onderscheiden houdingen een grote invloed hebben op de motivatie om bij te dragen. Van de mensen met een houding die aanzet tot solidariteit, beschouwt meer dan drie kwart de bijdrage voor de sociale zekerheid als een morele plicht en als een evident gevolg van

solidariteit. Van hen zegt ook twee op drie mee te voelen met het lot van uitkeringsgerechtigden. Van de personen die zich minder verbonden voelen met anderen en die minder positieve effecten van de verzorgingsstaat onderkennen, beschouwt slechts 40% de bijdrage als een plicht en voelt 27% mee met de uitkeringsgerechtigden.

Naast de reeds besproken invloeden is er nog een sterke invloed van de leeftijd. Hoe ouder men is, hoe groter de kans dat men bijdragen beschouwt als een ethische plicht. Dit effect wordt ook herhaaldelijk in buitenlands onderzoek vastgesteld (Furnham 1985; Ter Bogt and van Praag 1992; Pettersen 1995; Nordlund 1997; van Oorschot 2000a).

TABEL 13: SCHAALGEMIDDELDEN “ZIN SOCIALE ZEKERHEID” NAAR LEEFTIJDSCATEGORIEËN

LEEFTIJD	Schaalgemiddelde	N
18-25	59,4	486
26-35	58,5	710
36-45	64,3	729
46-55	69,3	618
56-65	75,0	502
66-75	77,3	434
Totaal	66,5	3479

De samenhang tussen de leeftijd en de motivatie tot bijdragen blijkt ook duidelijk als we de leeftijd en die motivatie met elkaar in verband brengen (Tabel 13). De laatste wordt hier gemeten als een schaal die in principe loopt van 0 tot 100. Hoe hoger de score hoe sterker de ethisch gegronde motivatie tot bijdragen. Het gemiddelde is 66,5. Bij de leeftijdsgroep 66 tot 75 is het gemiddelde 77,3, bij de leeftijdsgroep 27 tot 35 is het 58,5. Ook al in deelrapport 2 stelden we een duidelijk verband tussen de leeftijd en het draagvlak van de solidariteit vast. De perceptie van de positieve gevolgen van de verzorgingsstaat bleek daar veel groter bij de ouderen dan bij de jongeren. Net als voor de motivatie tot bijdrage zagen we daar ook dat de groep van 26 tot 35, die zijn formatieve jaren beleefde in het neo-liberale tijdsbestek van de jaren tachtig, de laagste score behaalde. Bij de jongste groep (nu 18 tot 25) tekent zich weer, weliswaar heel schuchter een kentering af. Deze is (voorlopig nog) niet statistisch significant.

Het effect van de leeftijd op de motivatie om bij te dragen, loopt ten dele via verbondenheid en een positieve perceptie van de verzorgingsstaat. De oudere generaties voelen zich sterker met de anderen verbonden en onderkennen meer positieve effecten van de verzorgingsstaat. Zij vinden de bijdragen voor de sociale zekerheid daarom in grotere mate een kwestie van ethische plicht. Die vaststelling ondersteunt de interpretatie van een aantal auteurs die menen dat er zich over de tijd een afname van het plichtsbesef (Pettersen 1995) en een ideologische verrechtsing voltrekken (Ter Bogt and van Praag 1992), die maken dat de verzorgingsstaat minder steun vindt bij de jonge dan bij de oude generaties.

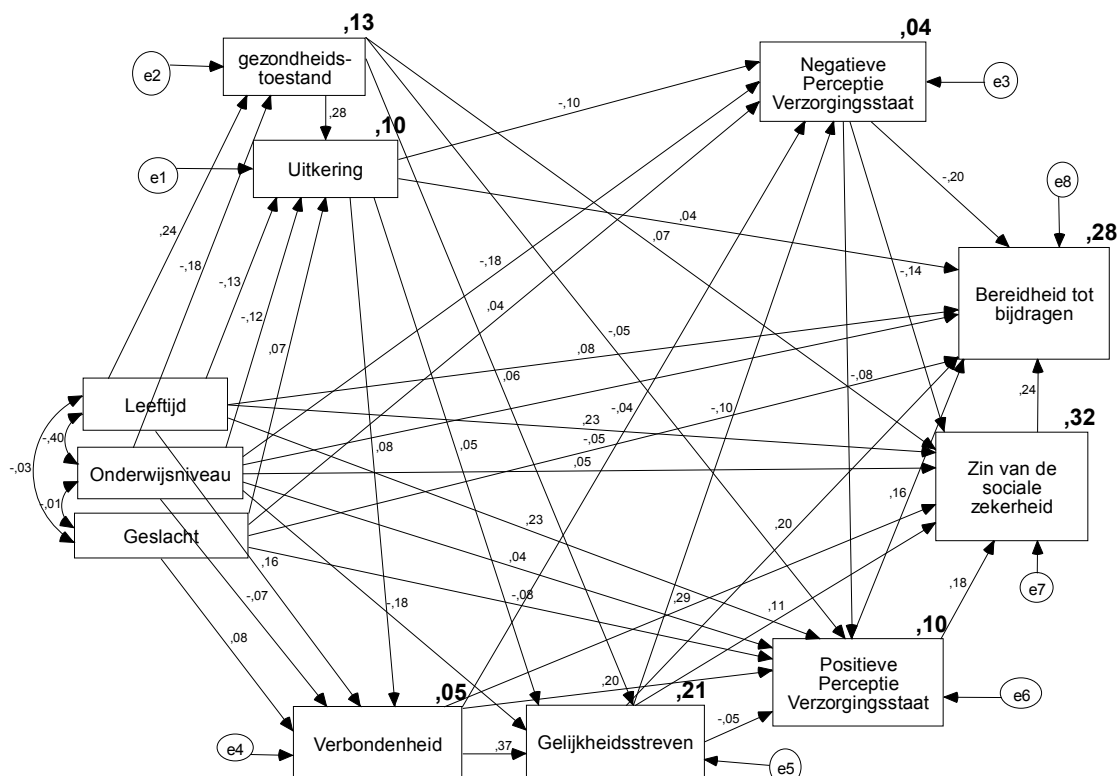
Het sterke directe effect van de leeftijd op de motivatie om bij te dragen, kan op twee manieren worden geïnterpreteerd. Het is mogelijk dat dit wijst op

een waardeverschuiving waarbij solidariteit en ethische plicht over de tijd minder belangrijk worden. Het is ook mogelijk dat dit effect erop wijst dat mensen, naarmate ze ouder worden, bewuster worden van hun risico's en afhankelijkheid en daarom, uit eigenbelang, de bijdrage voor de sociale zekerheid voorstellen als een ethische plicht. Onze gegevens laten ons niet toe op een onomstotelijke wijze voor één van die twee opties te kiezen. De laatste lijkt ons echter niet erg plausibel. Moest zij gelden, dan zouden we immers meer en sterkere effecten moeten zien van de materiële condities en van de variabelen die op risicobewustzijn en eigenbelang wijzen. De meest plausibele interpretatie lijkt ons daarom een cohorte-effect. Naarmate men in de tijd verder verwijderd is van de na-oorlogse uitbouw van het huidige sociale zekerheidsstelsel, is men minder bewust van de positieve effecten ervan en minder betrokken bij de ethische en caritatieve gronding ervan. Er lijkt zich over de generaties heen een langzame erosie van de ethische en gevoelsmatige grondslagen van het stelsel voor te doen. We komen daar later op terug.

4 Wie wil bijdragen aan het stelsel?

We zagen reeds dat heel wat auteurs de nadruk leggen op de rol van het eigenbelang. Dat geldt nog meer voor de steun dan voor de motivatie. Terwijl voor de motivatie en de zin van de sociale zekerheid, culturele en ideologische factoren van belang kunnen zijn, geldt dat volgens velen niet of in veel mindere mate voor de bereidheid te steunen. Bij dit laatste zou vooral het eigenbelang van doorslaggevend belang zijn. Daarom verwacht men hier meer effecten van de leeftijd. Ouderen hebben immers meer baat bij het systeem. In verschillende landen wordt vastgesteld dat de bereidheid bij te dragen inderdaad groter is naarmate de mensen ouder zijn (Furnham 1985; Nordlund 1997; van Oorschot 2000b). Daaruit kan natuurlijk niet worden afgeleid dat het verband tussen de leeftijd en de bereidheid te steunen, via het eigenbelang kan worden geïnterpreteerd en verklaard. Op die interpretatie komen we aanstonds terug. Als het eigenbelang een rol speelt, zou men ook een positievere houding bij vrouwen dan bij mannen verwachten. Vrouwen zijn immers duidelijk afhankelijker van de sociale zekerheid dan mannen (Gilligan 1982; Hernes 1987; Waerness 1987; Erie and Rein 1988; van Oorschot 2000a). Hierbij dient gemeld dat onderzoek in Nederland geen verschil in de bereidheid tot bijdragen naar geslacht aan het licht bracht (D'Anjou, Steijn et al. 1995). Men verwacht ook meer steun vanwege laaggeschoolden dan vanwege hooggeschoolden. De laatsten hebben immers een opvallend veel kleinere kans afhankelijk te worden van uitkeringen. Verder kan, op basis van dezelfde redening, worden verwacht dat mensen die hun gezondheid slecht inschatten of afhankelijk zijn, of geweest zijn, van een uitkering, gemakkelijker zullen zeggen dat de uitkeringen op peil moeten blijven. Dat laatste is in hun geval duidelijk een kwestie van welbegrepen eigenbelang. Alvast de verwachting dat dit laatste

FIGUUR 2: MODEL "BEREIDHEID TOT BIJDAGEN"

P = 0,241
AGFI = 0,996

belangrijker is voor de bereidheid tot steun dan voor de motivatie tot steun, blijkt juist te zijn (zie figuur 2, tabellen 14 en 15).

TABEL 14: GESTANDAARDISEERDE DIRECTE EFFECTEN VAN DE INDICATOREN OP DE AFHANKELIJKE VARIABLEN.

	Onderwijs	Geslacht	Leefstijd	Gezondheid	Uitkerings-afhankelijkheid	Verbondenheid	Gelijkeidsstreven	Negatieve perceptie verzorgingsstaat	Positieve perceptie verzorgingsstaat	Zin sociale zekerheid
Gezondheid	-0.18	0.00	0.24	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Uitkeringsafhankelijkheid	-0.12	0.07	-0.13	0.28	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Verbondenheid	-0.07	0.08	0.16	0.00	0.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gelijkeidsstreven	-0.18	0.00	0.00	0.06	0.05	0.37	0.00	0.00	0.00	0.00
Negatieve perceptie verzorgingsstaat	-0.18	0.04	0.00	0.00	-0.10	-0.04	-0.10	0.00	0.00	0.00
Positieve perceptie verzorgingsstaat	0.04	-0.08	0.23	-0.05	0.00	0.20	-0.05	-0.08	0.00	0.00
Zin sociale zekerheid	0.05	0.00	0.23	0.07	0.00	0.29	0.11	-0.14	0.18	0.00
Bereidheid tot bijdragen	0.07	-0.05	0.08	0.00	0.04	0.00	0.21	-0.21	0.16	0.24

TABEL 15: GESTANDAARDISEERDE TOTALE EFFECTEN VAN DE INDICATOREN OP DE AFHANKELIJKE VARIABELEN.

	Onderwijs	Geslacht	Leeftijd	Gezondheid	Uitkerings-afhankelijkheid	Verbondenheid	Gelijkheidstreven	Negatieve perceptie verzorgingsstaat	Positieve perceptie verzorgingsstaat	Zin sociale zekerheid
Gezondheid	-0.18	0.00	0.24	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Uitkeringsafhankelijkheid	-0.18	0.07	-0.06	0.28	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Verbondenheid	-0.08	0.09	0.15	0.02	0.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gelijkheidsstreven	-0.23	0.04	0.07	0.08	0.08	0.37	0.00	0.00	0.00	0.00
Negatieve perceptie verzorgingsstaat	-0.13	0.02	-0.01	-0.04	-0.11	-0.08	-0.10	0.00	0.00	0.00
Positieve perceptie verzorgingsstaat	0.06	-0.06	0.24	-0.05	0.02	0.18	-0.04	-0.08	0.00	0.00
Zin sociale zekerheid	0.02	0.02	0.35	0.08	0.05	0.38	0.12	-0.16	0.18	0.00
Bereidheid tot bijdragen	0.06	-0.05	0.21	0.05	0.09	0.21	0.25	-0.26	0.20	0.24

Heel wat andere verwachtingen of hypothesen, gesuggereerd door de utilitaristische interpretatie in termen van eigenbelang, blijken echter niet te kloppen. De totale zowel als de directe invloed van de leeftijd op de motivatie is veel sterker dan op de bereidheid tot bijdragen. Zowel voor het totale als het directe effect van het onderwijsniveau geldt dat, in tegenstelling tot wat de utilitaristische theorie laat vermoeden, laaggeschoolden minder en hooggeschoolden meer bereid zijn te steunen. Eveneens tegengesteld aan die theorie is de vaststelling dat mannen meer willen steunen dan vrouwen. Conform de theorie geldt wel dat mensen die hun gezondheid bedreigd achten en uitkeringsafhankelijk zijn, in grotere mate voorstander zijn van adequate uitkeringen. Met de uitzondering van het leeftijdseffect zijn die effecten echter zwak. Enkel het effect van de leeftijd is sterk, maar het is in grote mate, voor bijna twee derde, onrechtstreeks. Oudere mensen zijn meer bereid te steunen omdat ze de gevolgen van de verzorgingsstaat positiever inschatten dan jongeren en sterker het gevoel hebben dat die steun een ethische plicht is.

Het algemeen verband tussen de leeftijd en de bereidheid te steunen wordt beschreven in Tabel 16. Daarin vinden we een inmiddels vertrouwd patroon: een gestage afname met elke jongere cohorte. Een dieptepunt bij de generatie die 17 was in de neo-liberale jaren tachtig, dan terug een kleine toename bij de jongste generatie (18 tot 25 op het ogenblik van het onderzoek). Omdat het grootste deel van het effect van de leeftijd op de bereidheid tot bijdrage zich realiseert via de perceptie van de verzorgingsstaat en de motivatie om bij te dragen, worden we gesterkt in onze interpretatie dat het grotendeels om een waardeverschuiving over de tijd gaat. De generatie die haar formatieve jaren beleefde na de tweede wereldoorlog, toen het stelsel werd gevormd, is zich het best bewust van de

positieve effecten van dat stelsel, het sterkst doordrongen van de ethische plicht tot solidariteit en daarom ook het meest bereid bij te dragen. Met elke jongere generatie neemt het bewustzijn van de positieve effecten af, alsook het gevoel dat bijdragen een ethische plicht is. Daardoor neemt ook de bereidheid tot bijdragen af naarmate men jonger is. Deze interpretatie is consistent met die van een aantal buitenlandse onderzoekers (Ter Bogt and van Praag 1992; Pettersen 1995). Dat sluit niet uit dat een gedeelte van het vastgestelde leeftijdseffect toch kan te maken hebben met eigenbelang en een gevolg is van de eigen toenemende afhankelijkheid van solidariteit (Kluegel and Smith 1986). De mate waarin dat speelt, blijkt volgens ons model echter geringer dan de verschuivingen in waarden.

TABEL 16: SCHAALGEMIDDELDEN “BEREIDHEID TOT BIJDRAGEN” NAAR LEEFTIJDSCATEGORIEËN

LEEFTIJD	Schaalgemiddelde	N
18-25	51,7	498
26-35	49,9	710
36-45	55,0	744
46-55	59,6	627
56-65	61,8	506
66-75	60,7	413
Totaal	56,0	3499

Samenvattend kunnen we stellen dat utilitaristische verklaringen van de bereidheid te steunen in vele gevallen niet bevestigd worden en in een paar gevallen tot juiste, maar zwakke tot zeer zwakke verklaringen leiden. Veel belangrijker dan utilitaire overwegingen blijken ook hier de basiswaarden, de evaluatie van de werking van de verzorgingsstaat en de motieven om bij te dragen. Mensen die belang hechten aan gelijkheid en verbondenheid met anderen, die veel positieve en weinig negatieve effecten zien van de verzorgingsstaat en van oordeel zijn dat bijdragen een ethische plicht is, hebben een veel grotere kans zich bereid te verklaren een grotere bijdrage te leveren en de uitkeringen en tussenkomsten op peil te houden (zie Tabel 15). Het effect van verbondenheid is volkomen indirect. Wie zich sterker met anderen verbonden voelt, streeft naar gelijkheid, schat de gevolgen van de verzorgingsstaat positief in en is van oordeel dat bijdragen een ethische plicht is. Het is ter wille van die drie overtuigingen dat die personen ook bereid zijn bij te dragen. Het totale model verklaart een niet onaardige 28% van de variatie. Als geen rekening wordt gehouden met de motivatie tot bijdragen daalt dat slechts in geringe mate, tot 26%. Dat betekent niet dat de motivatie geen belangrijke invloed heeft op de bereidheid tot bijdragen, wel dat beide kenmerken in grote mate worden verklaard door verbondenheid, gelijkheidsstreven en de evaluatie van de verzorgingsstaat. De invloed van die verschillende factoren op de bereidheid tot bijdrage, loopt echter ten dele via de ethische grondslag van de verzorgingsstaat.

TABEL 17 BEREIDHEID TOT STEUN, NAAR VERBONDENHEID, GELIJKHEIDSTREVEN EN MATE VAN NEGATIEVE PERCEPTIE VAN DE GEVOLGEN VAN DE VERZORGINGSSTAAT

		NA	M	A
<i>Onze sociale uitkeringen mogen in geen geval minder worden, ook al betekent dat voor sommigen extra financiële offers</i>	Sterke verbondenheid, hoog gelijkheidsstreven en geen negatieve inschatting van verzorgingsstaat	6,6	8,3	85,1
	Zwakke verbondenheid, laag gelijkheidsstreven en negatieve inschatting van verzorgingsstaat	21,5	29,2	49,3
<i>Mensen met een hoog inkomen moeten meer belastingen betalen ten voordele van de sociale zekerheid dan mensen met een laag inkomen</i>	Sterke verbondenheid, hoog gelijkheidsstreven en geen negatieve inschatting van verzorgingsstaat	6,9	10,3	82,8
	Zwakke verbondenheid, laag gelijkheidsstreven en negatieve inschatting van verzorgingsstaat	29,6	22,9	47,4
<i>Ik ben bereid meer belastingen te betalen om de uitkeringen in de toekomst even hoog te houden als nu</i>	Sterke verbondenheid, hoog gelijkheidsstreven en geen negatieve inschatting van verzorgingsstaat	30,8	26,3	42,8
	Zwakke verbondenheid, laag gelijkheidsstreven en negatieve inschatting van verzorgingsstaat	58,1	26,4	15,5
<i>Om een gelijkere samenleving te krijgen ben ik bereid meer sociale zekerheidsbijdrage te betalen</i>	Sterke verbondenheid, hoog gelijkheidsstreven en geen negatieve inschatting van verzorgingsstaat	29,1	29,3	41,5
	Zwakke verbondenheid, laag gelijkheidsstreven en negatieve inschatting van verzorgingsstaat	62,4	26,5	11,1

Vergeleken met de motivatie om bij te dragen zien we dat de bereidheid om bij te dragen sterker wordt beïnvloed door de eigen behoeften en dat het gelijkheidsstreven en de evaluatie van de verzorgingsstaat er ook een iets belangrijker rol in spelen. De ethische opstelling vertaalt zich gemakkelijker in een effectieve bereidheid de uitkeringen en tussenkomsten op peil te houden en daar zelf offers voor te brengen, als het gelijkheidsstreven sterk is en de evaluatie van de verzorgingsstaat positief. De indruk dat de verzorgingsstaat leidt tot luiheid en de afname van zelfredzaamheid, vermindert sterk de bereidheid bij te dragen tot die verzorgingsstaat. De invloed van die effecten wordt aanschouwelijk geïllustreerd door de

opvattingen van twee groepen met elkaar te contrasteren (zie Tabel 17). Aan de ene kant onderscheiden we personen die behoren tot de 50% van de bevolking met de sterkste gevoelens van verbondenheid, tot de 50% met het sterkste gelijkheidsstreven en de 50% met de minst negatieve inschatting van de gevolgen van de verzorgingsstaat. In het totaal gaat het om 16% van de bevolking. Zij worden geconfronteerd met hun contrastgroep: de mensen die behoren tot de 50% van de bevolking die zich het minst verbonden voelt, die het minst streeft naar gelijkheid en de meest negatieve inschatting heeft van de gevolgen van de verzorgingsstaat. Deze vormen samen 22% van de bevolking.

Van de mensen met houdingen die aanzetten tot solidariteit wil meer dan 8 op 10 de uitkeringen op peil houden, ook als dat offers vergt. Zij zijn van oordeel dat die offers naar vermogen moeten worden gebracht. Meer dan 4 op 10 van hen zijn zelf bereid meer belastingen en hogere sociale bijdragen te betalen om de uitkeringen en tussenkomsten op peil te houden en meer gelijkheid te realiseren. Bij de groep met houdingen die in mindere mate aanzetten tot solidariteit en met een negatieve inschatting van de effecten van de verzorgingsstaat is er geen meerderheid voor het op peil houden van de uitkeringen en is slechts 11 tot 16% bereid zelf offers te brengen.

De bereidheid bij te dragen, blijkt door twee ontwikkelingen negatief te worden beïnvloed. Er is, ten eerste, het sterke verband tussen de leeftijd enerzijds, de gevoelens van verbondenheid, de positieve evaluatie van de verzorgingsstaat, het plichtsbesef betreffende de bijdrage en de bereidheid tot bijdrage anderzijds. Het lijkt ons plausibel dit verband te interpreteren als grotendeels een cohorte-effect of, anders geformuleerd, als de weerspiegeling van een waardeverandering die zich over de tijd voltrekt. De jongere generaties die aantreden hebben een minder hoge pet op van de effecten van de verzorgingsstaat, voelen zich minder verbonden met anderen, zien solidariteit in mindere mate als een ethische plicht. Daarom zijn ze ook minder bereid bij te dragen. Het draagvlak van de solidariteit is ten gevolge van die ontwikkeling minder solide bij de jongeren dan bij de ouderen. Via een meer algemene waardeverandering voltrekt zich langzaam een erosie van het draagvlak van de solidariteit. Deze neemt nog geen dramatische proporties aan. Er is zelfs een schuchter teken dat die lange-termijn tendens, na een halve eeuw, in de jongste generatie weer (ten dele) keert. Deze kentering is echter nog verre van zeker. De ontwikkeling in haar geheel mag niet worden overroepen. Het draagvlak voor de sociale zekerheid is nog stevig, maar het gaat om een ontwikkeling die zeker de aandacht verdient van de mensen die bezorgd zijn over de toekomst van de verzorgingsstaat en de solidariteit.

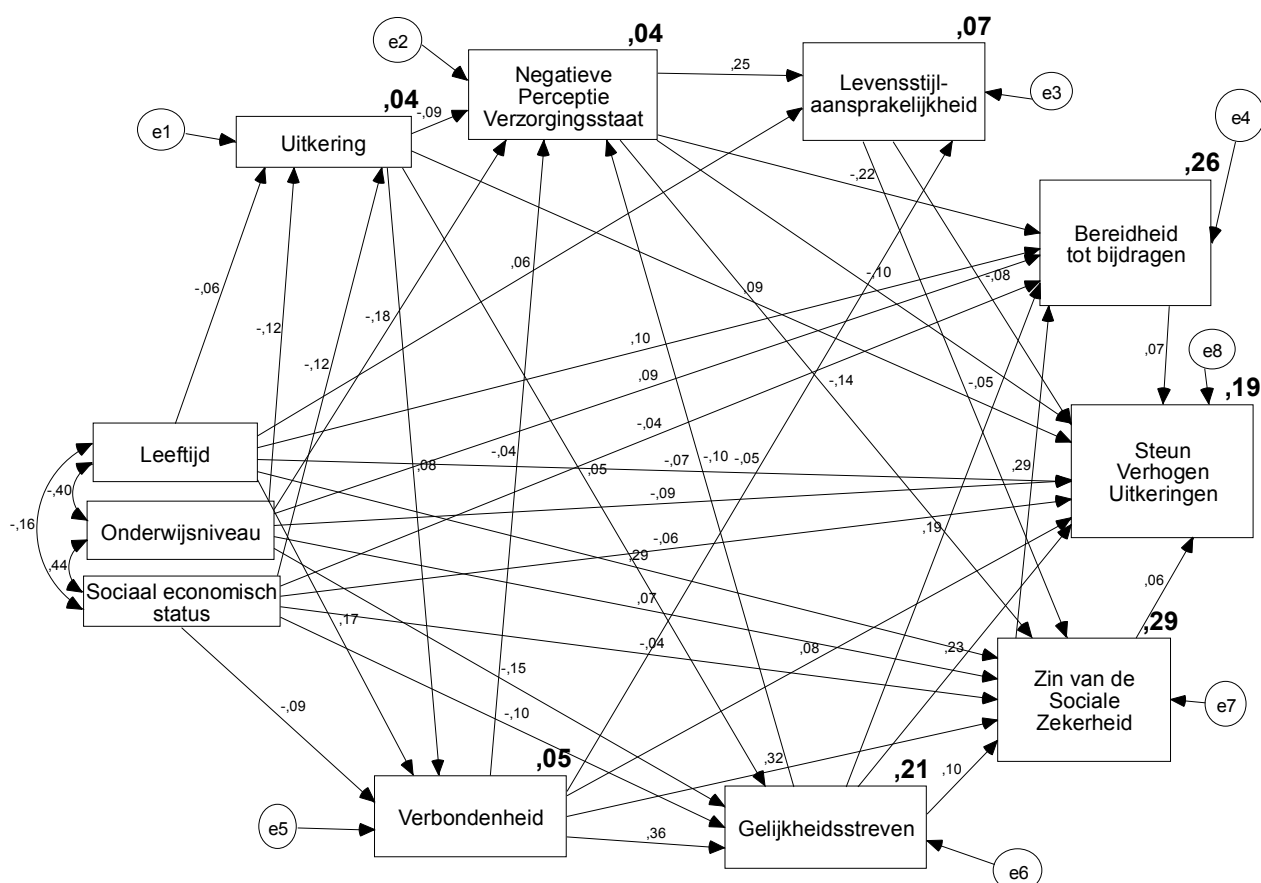
De bereidheid tot bijdragen wordt verder ook aangetast door een negatieve waardering van de verzorgingsstaat, door het geloof dat deze luiheid en onverantwoordelijk gedrag gedooft of zelfs in de hand werkt. Die indruk, zo zagen we in deelrapport 2, wordt vooral in de hand gewerkt door onbehagen en zijn ideologische en politieke vertaling. Een gebrek aan

toekomstperspectief en gevoelens van onveiligheid brengen er de mensen toe een wantrouwig mensbeeld te ontwikkelen, dat dan de steun voor de verzorgingsstaat en de sociale zekerheid ondergraaft. Wie de ethische grondslag van de sociale zekerheid en de bereidheid tot bijdragen gaaf wil houden, bindt ook de strijd tegen het onbehagen aan.

5 Sleutelen aan de uitkeringen en tussenkomsten

De schaal betreffende de houding ten opzichte van verschillende uitkeringen vat de algemene bereidheid de uitkeringen of tussenkomsten te verhogen of, anders bekeken, de wens ze te verlagen. Daarom is het in menig opzicht interessant de houding ten opzichte van de verschillende tussenkomsten en uitkeringen ook apart te bekijken. We zullen dat aanstonds doen, maar kijken eerst naar de verklaring van de algemene houding tegenover die uitkeringen (zie figuur 3, tabellen 18 en 19).

FIGUUR 3: MODEL STEUN VERHOGEN UITKERINGEN

P = 0,077
AGFI = 0,994

TABEL 18: GESTANDAARDISEERDE DIRECTE EFFECTEN VAN DE INDICATOREN OP DE AFHANKELIJKE VARIABELEN.

	Onderwijs	Sociaal economisch status	Leeftijd	Uitkerings-afhankelijkheid	Verbondenheid	Gelijkheidsstreven	Negatieve perceptie verzorgingsstaat	Levensstijl-aansprakelijkheid	Zin van sociale zekerheid	Bereidheid tot bijdragen
Uitkeringsafhankelijkheid	-0.12	-0.12	-0.06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Verbondenheid	0.00	-0.10	0.17	0.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gelijkheidsstreven	-0.15	-0.10	0.00	0.05	0.36	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Negatieve perceptie verzorgingsstaat	-0.18	0.00	0.00	-0.09	-0.04	-0.10	0.00	0.00	0.00	0.00
Levensstijl-aansprakelijkheid	0.00	0.00	0.06	0.00	-0.05	0.00	0.25	0.00	0.00	0.00
Zin van sociale zekerheid	0.07	-0.04	0.29	0.00	0.32	0.10	-0.14	-0.06	0.00	0.00
Bereidheid tot bijdragen	0.09	-0.04	0.10	0.00	0.00	0.19	-0.22	0.00	0.29	0.00
Verhogen van uitkeringen	-0.09	-0.06	-0.07	0.09	0.08	0.23	-0.10	-0.08	0.06	0.07

TABEL 19: GESTANDAARDISEERDE TOTALE EFFECTEN VAN DE INDICATOREN OP DE AFHANKELIJKE VARIABELEN.

	Onderwijs	Sociaal economisch status	Leeftijd	Uitkerings-afhankelijkheid	Verbondenheid	Gelijkheidsstreven	Negatieve perceptie verzorgingsstaat	Levensstijl-aansprakelijkheid	Zin van sociale zekerheid	Bereidheid tot bijdragen
Uitkeringsafhankelijkheid	-0.12	-0.12	-0.06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Verbondenheid	-0.01	-0.10	0.16	0.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Gelijkheidsstreven	-0.16	-0.15	-0.01	0.08	0.36	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Negatieve perceptie verzorgingsstaat	-0.15	0.03	0.00	-0.11	-0.08	-0.10	0.00	0.00	0.00	0.00
Levensstijl-aansprakelijkheid	-0.04	0.01	0.05	-0.03	-0.07	-0.03	0.25	0.00	0.00	0.00
Zin van sociale zekerheid	0.07	-0.09	0.35	0.05	0.37	0.12	-0.16	-0.06	0.00	0.00
Bereidheid tot bijdragen	0.11	-0.10	0.22	0.05	0.19	0.25	-0.26	-0.02	0.29	0.00
Verhogen van uitkeringen	-0.10	-0.13	-0.02	0.13	0.22	0.27	-0.15	-0.09	0.08	0.07

Vergeleken met de motieven en de bereidheid tot bijdragen, zien we dat de bereidheid om de uitkeringen en de tussenkomsten te verhogen merkbaar sterker beïnvloed wordt door utilitaristische overwegingen. In de literatuur wordt de steun voor het verhogen van uitkeringen in veel gevallen trouwens toegeschreven aan instrumentele overwegingen (Hechter 1987; Taylor-Gooby 1999). Vanuit rationele individuele overwegingen kan men voorstander zijn van een verhoging van de uitkeringen omdat men zelf of een naaste van zo'n uitkering geniet of tenminste in de toekomst een groot risico loopt van zo'n uitkering gebruik te moeten maken. We zien in elk geval dat wie uitkeringsafhankelijk is, duidelijk meer voorstander is van verhoogde uitkeringen dan wie dat niet is. De bereidheid de uitkeringen te verhogen neemt ook af met het onderwijspeil en de sociaal-economische status. De laatste speelde geen, de eerste slechts een geringe rol in de motivatie en de

bereidheid tot bijdrage. De hoger opgeleiden en de welgestelden gaan echter wel op de rem staan als het erop aankomt de uitkeringen en tussenkomsten te verhogen. Blijkbaar gaan zij ervan uit dat zij daar het meest zullen moeten toe bijdragen. Wie zelf weinig risico loopt en/of gelooft veel te zullen moeten bijdragen voor een verhoging van de uitkeringen of tussenkomsten, is geneigd te pleiten tegen verhoging en voor verlaging. Die, zeer evident klinkende effecten zijn duidelijk, maar niet heel sterk. In Tabel 20 contrasteren we laagopgeleiden en sociaal-economisch zwakkeren met hogeropgeleiden en mensen met een gunstige sociaal-economische positie. Concreet onderscheiden we personen met ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs en die behoren tot het sociaal-economisch zwakste derde van de bevolking (in het totaal 22% van de bevolking) en contrasteren deze met de groep die minstens hoger secundair onderwijs afwerkte en behoort tot het meest vermogende derde van de bevolking (17%).

TABEL 20: HOUDING TEN OPZICHTE VAN DE UITKERINGEN NAAR ONDERWIJSPEIL EN SOCIAAL-ECONOMISCHE STATUS.

		Verlagen	Gelijk	Verhogen
<i>Werkloosheidsuitkering</i>	Laagopgeleid en laag SES	24,6	50,7	24,7
	Hoogopgeleid en hoog SES	37,8	49,9	12,3
<i>Arbeidsongeschiktheid</i>	Laagopgeleid en laag SES	3,5	45,1	51,5
	Hoogopgeleid en hoog SES	4,5	57,9	37,6
<i>OCMW-uitkering</i>	Laagopgeleid en laag SES	30,6	46,0	23,4
	Hoogopgeleid en hoog SES	32,0	55,8	12,3
<i>Pensioen</i>	Laagopgeleid en laag SES	1,5	21,0	77,5
	Hoogopgeleid en hoog SES	1,7	41,6	56,6
<i>Tussenkomst ziekenfonds in medicijnen en dokter</i>	Laagopgeleid en laag SES	10,5	29,1	60,5
	Hoogopgeleid en hoog SES	6,8	47,6	45,6
<i>Kinderbijslag</i>	Laagopgeleid en laag SES	7,9	48,6	43,5
	Hoogopgeleid en hoog SES	9,4	47,1	43,5
<i>Studiebeurzen</i>	Laagopgeleid en laag SES	9,3	43,8	46,9
	Hoogopgeleid en hoog SES	8,3	41,9	49,8

In de tabel zien we duidelijk dat de sociaal-economisch geprivilegieerden over het algemeen minder geneigd zijn de uitkeringen te verhogen, behalve wanneer het gaat om de kinderbijslag en de studiebeurzen. De houding hangt inderdaad sterk af van de soort uitkering. Het is vooral als we daarmee rekening houden, dat de rol van het eigenbelang duidelijk wordt. Die invloed is echter niet van aard om de prioriteiten sterk te veranderen. De twee onderscheiden, sociaal-economisch onderling toch wel erg verschillende groepen, zouden beide in de eerste plaats de pensioenen en de de tussenkomsten in de gezondheidszorg verhogen. Voor de sociaal-economisch geprivilegieerden komen dan de studiebeurzen op de derde plaats; voor de sociaal-economisch zwakkeren zijn dat de uitkeringen bij arbeidsongeschiktheid. Ook van de sociaal-economisch zwakkeren, zoals gedefinieerd in Tabel 20, wil slechts een kwart de werkloosheidsvergoedingen en de OCMW-uitkeringen laten stijgen. De scepsis ten opzichte van deze uitkeringen is over alle lagen van de bevolking verspreid.

TABEL 21: HOUDING TEN OPZICHTE VAN DE UITKERINGEN NAAR UITKERINGS-AFHANKELIJKHEID

		Verlagen	gelijk	Verhogen
<i>Werkloosheidsuitkering</i>	Nooit een uitkering gehad	43,6	48,2	8,1
	Nu of ooit een uitkering voor ziek, wkl, wo of ocmw	27,3	53,2	19,4
	brugpensioen of pensioen	29,2	55,2	15,6
<i>Arbeidsongeschiktheid</i>	Nooit een uitkering gehad	5,0	59,8	35,2
	Nu of ooit een uitkering voor ziek, wkl, wo of ocmw	2,7	51,9	45,4
	brugpensioen of pensioen	4,5	50,4	45,1
<i>OCMW-uitkering</i>	Nooit een uitkering gehad	34,6	53,6	11,8
	Nu of ooit een uitkering voor ziek, wkl, wo of ocmw	33,1	49,2	17,7
	brugpensioen of pensioen	30,1	52,8	17,0
<i>Pensioen</i>	Nooit een uitkering gehad	2,1	41,7	56,3
	Nu of ooit een uitkering voor ziek, wkl, wo of ocmw	1,7	31,1	67,2
	brugpensioen of pensioen	1,4	30,3	68,3
<i>Tussenkomst ziekenfonds in medicijnen en dokter</i>	Nooit een uitkering gehad	6,5	50,2	43,3
	Nu of ooit een uitkering voor ziek, wkl, wo of ocmw	7,1	37,3	55,6
	brugpensioen of pensioen	8,7	33,2	58,2
<i>Kinderbijslag</i>	Nooit een uitkering gehad	8,0	51,0	41,0
	Nu of ooit een uitkering voor ziek, wkl, wo of ocmw	6,7	45,3	47,9
	brugpensioen of pensioen	11,6	54,3	34,1
<i>Studiebeurzen</i>	Nooit een uitkering gehad	8,2	44,8	47,0
	Nu of ooit een uitkering voor ziek, wkl, wo of ocmw	7,6	41,1	51,3
	brugpensioen of pensioen	12,7	47,3	40,0

Om op een gelijkaardige wijze het effect van de uitkeringsafhankelijkheid na te gaan, maken we een onderscheid tussen drie groepen. In de eerste groep zitten de mensen die nooit een uitkering kregen. Als uitkeringen wordt hier beschouwd de steun bij werkloosheid, werkonbekwaamheid, ziekte, en invaliditeit, alsook OCMW-steun. 35% van de ondervraagden ontving nooit een van die uitkeringen. De tweede groep, die 44% van de ondervraagde bevolking omvat, krijgt nu of kreeg in het verleden één van die uitkeringen. De derde groep, 22%, wordt gevormd door de gepensioneerden en de bruggepensioneerden.

Voor alle soorten uitkeringen tonen de mensen die zelf een uitkering krijgen of gekregen hebben, zich grotere voorstanders van de verhoging dan degenen die nooit een uitkering ontvingen. Het verschil tussen de twee groepen is bijzonder groot voor de werkloosheidsvergoeding en, in iets mindere mate, voor de OCMW-steun. Het is overigens opvallend dat zelfs van de personen die zelf ervaring hebben met uitkeringen, slechts een 18 à 19% die twee soorten uitkeringen wil verhogen, terwijl 27 à 33% ze wil verlagen. De houding van de gepensioneerden ligt zeer dicht bij die van de personen die ooit een uitkering trokken, behalve voor wat betreft de kinderbijslag en de studiebeurzen (waar zij blijkbaar nog weinig boodschap aan hebben).

Het is opvallend dat er tussen de gepensioneerden en de anderen geen grote verschillen zijn in de mate waarin zij zich uitspreken voor een verhoging van de pensioenen. Tussen de gepensioneerden en de werkenden die ooit een uitkering kregen, is er zelfs geen noemenswaardig verschil. Uit Tabel 22 blijkt inderdaad dat de voorkeur voor hogere pensioenen stijgt met de leeftijd, maar dat het verband minder sterk is dan men zou verwachten. Ook bij de jongste cohorte, de mensen van onder de 25, spreekt een ruime meerderheid (56%) zich uit voor het verhogen van de pensioenen en wil slechts 3% ze verlagen. Dit is zonder meer een verbazende vaststelling in een samenleving waar de ongelijkheid tussen ouderen en jongeren vrij groot is, en manifest in het nadeel van de jongeren. De steun voor een verhoging van de pensioenen neemt dan toe met de leeftijd. Van de plus 65-tigers wil bijna één op drie, 72% om precies te zijn, de pensioenen verhoogd zien.

TABEL 22: VERHOGEN OF VERLAGEN VAN DE PENSIOENEN NAAR LEEFTIJDSCATEGORIEËN

	sterk verlagen	verlagen	gelijk laten	verhogen	sterk verhogen
18-25	0,4%	2,9%	40,6%	46,9%	9,2%
26-35	0,6%	0,7%	35,6%	49,7%	13,4%
36-45	0,7%	1,2%	38,0%	45,9%	14,1%
46-55	0,7%	1,0%	32,9%	46,0%	19,4%
56-65	1,2%	0,6%	29,8%	42,3%	26,0%
66-75	1,2%	0,0%	27,2%	43,8%	27,9%
Totaal	0,8%	1,1%	34,5%	46,0%	17,6%

De houding met betrekking tot het verhogen van de verschillende soorten uitkeringen wordt duidelijk in grotere mate beïnvloed door utilitaire overwegingen, dan de motivatie en de algemene bereidheid tot bijdragen. Dat blijkt vooral als we naar de verschillende vormen van uitkering afzonderlijk kijken. Toch is die invloed ook weer niet zo sterk. De verschillende groepen die we op basis van hun risicopositie en materiële situatie kunnen onderscheiden, blijven het in grote lijnen eens over de prioriteiten. De Nederlandse socioloog De Swaan (Swaan 1988) stelt een meer genuanceerde verklaring voor de houding tegenover verschillende uitkeringen voor. Hij bouwt verder op het eerder vermelde onderscheid tussen de 'deserving' en de 'undeserving poor': de verdienstelijke en onverdienstelijke behoeftigen. Hij onderscheidt drie criteria die er, volgens hem, mensen toe aanzetten loyaler te zijn met uitkeringen. De behoeftige krijgt meer als hij, buiten zijn wil om, onbekwaam is zelf in zijn behoeften te voorzien (het zogeheten *disability*-criterium); hij krijgt ook meer als hij volgbaar en onderdanig is (*docility*) en naarmate hij meer gelijkens of verwantschap (*proximity*) vertoont met de gever (zie ook (Messé, Hymes et al. 1986) en (Knegt 1987). Als die stelling klopt zouden we moeten zien dat een nadruk op levensstijlaansprakelijkheid en de perceptie van negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat, leiden naar een kleinere bereidheid de uitkeringen en tussenkomsten te verhogen. Wie mensen gemakkelijker zelf verantwoordelijk stelt voor de risico's die ze lopen, zal immers sneller het gevoel hebben dat de uitkeringen niet enkel worden gebruikt door mensen die onmogelijk zelf in hun behoeften kunnen voorzien, maar ook door sociale fraudeurs. Ook Houtman (Houtman 1991; Houtman 1996) wijst, in navolging van Bernts (Bernts 1988; Bernts 1991a; Bernts 1991b) op het belang van aansprakelijkheid. Mensen die zwaar tillen aan de negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat, die geloven dat de verzorgingsstaat mensen lui en onverantwoordelijk maakt en aanzet tot profitariaat, zullen de uitkeringstrekkers minder volgbaar en onderdanig achten. Die verwachtingen kloppen ook. De bereidheid de uitkeringen en tussenkomsten te verhogen, is minder groot bij mensen die anderen sneller verantwoordelijk stellen voor een aantal risico's en in grotere mate negatieve effecten van de verzorgingsstaat onderkennen (zie Tabel 19). Het derde element van de verklaring van de Swaan, de nabijheidsstelling, kunnen we aan de hand van onze gegevens niet toetsen. De andere twee elementen blijken wel naar een juiste verklaring te verwijzen.

TABEL 23: HOUDING TEGENOVER HET VERHOGEN VAN DE UITKERINGEN, NAAR LEVENSTIJLAANSPRAKELIJKHEID EN PERCEPTIE VAN NEGATIEVE GEVOLGEN VAN DE VERZORGINGSSTAAT.

		Verlagen	gelijk	Verhogen
<i>Werkloosheidsuitkering</i>	Voor levensstijlaansprakelijkheid en negatieve perceptie verzorgingsstaat	47,2	41,9	11,0
	Tegen levensstijlaansprakelijkheid en geen negatieve perceptie verzorgingsstaat	19,4	60,4	20,2
<i>Arbeidsongeschiktheid</i>	Voor levensstijlaansprakelijkheid en negatieve perceptie verzorgingsstaat	6,5	53,3	40,2
	Tegen levensstijlaansprakelijkheid en geen negatieve perceptie verzorgingsstaat	2,1	51,2	46,7
<i>OCMW-uitkering</i>	Voor levensstijlaansprakelijkheid en negatieve perceptie verzorgingsstaat	47,3	43,1	9,7
	Tegen levensstijlaansprakelijkheid en geen negatieve perceptie verzorgingsstaat	16,1	61,7	22,3
<i>Pensioen</i>	Voor levensstijlaansprakelijkheid en negatieve perceptie verzorgingsstaat	2,4	34,8	62,8
	Tegen levensstijlaansprakelijkheid en geen negatieve perceptie verzorgingsstaat	1,4	33,7	64,9
<i>Tussenkost ziekenfonds in medicijnen en dokter</i>	Voor levensstijlaansprakelijkheid en negatieve perceptie verzorgingsstaat	9,8	41,4	48,8
	Tegen levensstijlaansprakelijkheid en geen negatieve perceptie verzorgingsstaat	4,9	40,8	54,3
<i>Kinderbijslag</i>	Voor levensstijlaansprakelijkheid en negatieve perceptie verzorgingsstaat	11,2	46,8	42,0
	Tegen levensstijlaansprakelijkheid en geen negatieve perceptie verzorgingsstaat	6,1	52,2	41,7
<i>Studiebeurzen</i>	Voor levensstijlaansprakelijkheid en negatieve perceptie verzorgingsstaat	12,4	43,1	44,6
	Tegen levensstijlaansprakelijkheid en geen negatieve perceptie verzorgingsstaat	5,2	42,9	51,9

Om de draagkracht ervan aanschouwelijk voor te stellen, onderscheiden we andermaal twee contrastgroepen. In de eerste groep zitten de mensen die behoren tot de 50% van de bevolking die de anderen het meest verantwoordelijk stellen voor hun levensstijl (zie deelrapport 3) en de vijftig percent met de meest negatieve perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat. In die groep zit 27% van de bevolking. De contrast groep omvat op symmetrische wijze de mensen die tegen levensstijlaansprakelijkheid zijn en geen negatieve perceptie van de gevolgen van de verzorgingsstaat hebben. Zij vormen 28% van de ondervraagden (zie Tabel 23). De personen die levensstijlaansprakelijkheid verwerpen en geen negatieve perceptie van de verzorgingsstaat hebben, zijn voor alle

uitkeringen in grotere mate voorstander van verhoging, in mindere mate voorstander van verlaging. De verschillen zijn echter pas echt groot voor twee soorten uitkeringen: werkloosheidsvergoeding en bijstand. De theorie van De Swaan is een uitwerking van het verschil tussen *derserving* en *undeserving poor*, en blijkt ook vooral geschikt om de houdingen te verklaren die nauw met dat onderscheid verband houden. De Vlamingen hebben de neiging werklozen en steuntrekkers te beschouwen als onverdienstelijke behoeftigen. De kans dat zij dat doen, is veel groter als ze van oordeel zijn dat mensen verantwoordelijk moeten worden gesteld voor de gevolgen van hun risicogedrag en daarenboven vrezen dat een te gulle verzorgingsstaat luiheid en onverantwoordelijkheid kweekt. Van degenen die dergelijke opvattingen hebben, wil 47% de werkloosheidsvergoeding en de OCMW-steun terugschroeven. Van degene die die opvattingen niet delen is dat 19 en 16%.

TABEL 24: HOUDING TEGENOVER HET VERHOGEN VAN DE UITKERINGEN, NAAR VERBONDENHEID EN GELIJKHEIDSSSTREVEN

		Verlagen	gelijk	Verhogen
<i>Werkloosheidsuitkering</i>	Sterke verbondenheid en hoog gelijkheidsstreven	23,5	52,0	24,5
	Zwakke verbondenheid en laag gelijkheidsstreven	44,2	48,4	7,5
<i>Arbeidsongeschiktheid</i>	Sterke verbondenheid en hoog gelijkheidsstreven	2,8	41,7	55,5
	Zwakke verbondenheid en laag gelijkheidsstreven	5,2	66,1	28,7
<i>OCMW-uitkering</i>	Sterke verbondenheid en hoog gelijkheidsstreven	26,3	48,5	25,3
	Zwakke verbondenheid en laag gelijkheidsstreven	39,7	52,5	7,8
<i>Pensioen</i>	Sterke verbondenheid en hoog gelijkheidsstreven	1,1	24,5	74,4
	Zwakke verbondenheid en laag gelijkheidsstreven	2,8	45,0	52,3
<i>Tussenkost ziekenfonds in medicijnen en dokter</i>	Sterke verbondenheid en hoog gelijkheidsstreven	6,9	28,6	64,5
	Zwakke verbondenheid en laag gelijkheidsstreven	7,7	53,4	38,9
<i>Kinderbijslag</i>	Sterke verbondenheid en hoog gelijkheidsstreven	6,4	43,7	50,0
	Zwakke verbondenheid en laag gelijkheidsstreven	10,5	52,1	37,4
<i>Studiebeurzen</i>	Sterke verbondenheid en hoog gelijkheidsstreven	7,6	37,3	55,1
	Zwakke verbondenheid en laag gelijkheidsstreven	10,0	48,4	41,6

Uit het model (Figuur 1 en Tabel 15) blijkt dat de bereidheid de uitkeringen te verhogen het sterkst wordt beïnvloed door de verbondenheid en het gelijkheidsstreven. Om dit voor te stellen worden weer contrastgroepen onderscheiden. Aan de ene kant de mensen die behoren tot de 50% die zich het meest verbonden voelt en meest naar gelijkheid streven, aan de andere kant degenen die telkens behoren tot de contrasterende helft van de bevolking. In de eerste groep zit 32% van de bevolking, in de tweede 31%.

Personen gekenmerkt door een sterk gevoel van verbondenheid en door een sterk gelijkheidsstreven zijn, in alle gevallen, veel talrijker om de uitkeringen te willen verhogen dan de anderen. Behalve voor de pensioenen, de kinderbijslag en de studiebeurzen zijn de verschillen tussen de onderscheiden contrastgroepen heel groot. Het percentage dat pleit voor een verhoging is twee tot meer dan drie keer zo groot in de ene groep dan in de andere. Bij de verbonden gelijkheidsstrevers, om ze zo maar eens te noemen, is er een duidelijke meerderheid voor het verhogen van alle uitkeringen, op twee na. De twee uitzonderingen zijn inmiddels vertrouwd: de werkloosheidsuitkeringen en de OCMW-steun. Voor die twee uitkeringen zijn er in deze groep net evenveel mensen die ze willen verlagen als verhogen. In de contrastgroep is de proportie die ze wil verlagen vijf keer groter dan de proportie die ze wil verhogen. De verschillen tussen de onderscheiden groepen zijn hier dus wel bijzonder groot.

6 Besluit

De kernprincipes van het sociale zekerheidsstelsel worden door een ruime meerderheid van de bevolking onderschreven. Eén Vlaming op drie is van oordeel dat de uitkeringen en tussenkomsten op peil moeten blijven, ook als dat offers vergt. Een zelfde proportie meent dat die offers naar draagkracht moeten worden gebracht. Bij een ruime meerderheid van de bevolking (56 à 58%) is die steun ethisch verankerd. De verzorgingsstaat en de steun voor het sociale zekerheidsstelsel worden door hen beschouwd als een kwestie van morele plicht of als een evident gevolg van een even vanzelfsprekende solidariteit. Die ethische grondslag van het stelsel wordt door slechts 15% van de bevolking verworpen.

De grote steun voor die algemene principes wordt enigszins genuanceerd als gepeild wordt naar de persoonlijke bereidheid meer sociale bijdragen of belastingen te betalen om de uitkeringen en tussenkomsten op peil te houden. Toch is het belangwekkend vast te stellen dat ongeveer een kwart van de ondervraagden zich expliciet bereid verklaart meer belastingen of sociale bijdragen te betalen als dit de sociale zekerheid gaaf houdt of meer sociale gelijkheid brengt. Het aantal personen dat zich daar niet toe bereid verklaart, vormt nipt geen helft van de bevolking. Aangezien men dikwijls hoort beweren dat iedereen voorstander is van een belastingsverlaging, verschijnt dit als een vrij grote mate van daadwerkelijke steun voor het

stelsel en, meer in het algemeen, voor het gelijkheidsstreven. Toch dient vastgesteld dat ongeveer één op twee van de ondervraagden van oordeel is dat méér offers moeten worden gebracht... maar niet door hem, wel door anderen die dat financieel beter aankunnen.

Wat betreft de hoogte van de uitkeringen en tussenkomsten zijn de Vlamingen niet echt behoudsgezind. Terwijl men op vragen betreffende veranderingen aan maatschappelijke stelsels dikwijls zeer conservatieve antwoorden krijgt, is dat niet echt het geval voor de hoogte van de uitkeringen. De dingen laten zoals ze zijn, krijgt slechts een nipte of helemaal geen meerderheid. Er zijn duidelijke meerderheden voor het verhogen van de pensioenen en van de tussenkomsten in de ziekteverzekering. Verlagen wil men de uitkeringen en tussenkomsten doorgaans niet. Toch zijn er twee soorten uitkeringen die voor grote groepen Vlamingen duidelijk te hoog zijn. Bijna één op drie wil ze verlagen: de werkloosheidsvergoeding en de OCMW-uitkering. Blijkbaar maken heel wat Vlamingen het verschil tussen verdienstelijke en onverdienstelijke behoeftigen, en worden werklozen en bijstandtrekkers door velen beschouwd als onverdienstelijk.

In de literatuur over de steun voor het stelsel van sociale zekerheid, wordt deze frequent toegeschreven aan (welbegrepen) eigenbelang. Men steunt het stelsel, zo luidt die stelling, omdat men daar zelf baat bij heeft. We vinden in onze analyse weinig aanwijzingen om die stelling te steunen. Op basis van de utilitaristische stelling dat het eigenbelang doorslaggevend is voor de houding ten opzichte van het stelsel, worden een hele reeks voorspellingen of hypothesen geformuleerd betreffende de effecten van geslacht onderwijsniveau, sector van tewerkstelling, sociaal-economische positie of inkomenspositie. Hoger opgeleiden zouden minder steunen omdat zij minder van steun afhankelijk zijn; vrouwen zouden meer steunen omdat zij meer steunafhankelijk zijn; de hoge inkomenscategorieën en sociaal-economisch gunstig geplaatsten zouden minder steunen omdat zij minder steunafhankelijk zijn en meer moeten bijdragen. We stellen echter vast dat geen van de vermelde variabelen een direct effect heeft op de motivatie om te steunen. Op de bereidheid te steunen en bij te dragen zijn er wel enige effecten, maar deze zijn grotendeels tegengesteld aan wat de utilitaristische theorie voorstelt. De principiële bereidheid bij te dragen is hoger, niet lager, voor hogergeschoolden. Zij is lager, niet hoger, bij vrouwen. Sociaal-economische status en sector van tewerkstelling hebben geen direct effect. Om de motivatie en de bereidheid tot bijdragen te meten, is de utilitaristische theorie dus een ronduit slechte gids.

Die theorie doet het iets beter bij het voorspellen van de houding ten opzichte van de hoogte van de uitkeringen. Hogeropgeleiden en mensen die goed verdienen, zijn minder geneigd de uitkeringen te verhogen. Blijkbaar zijn zij van oordeel dat zij zelf een kleiner risico lopen van die verhoogde uitkeringen en tussenkomsten gebruik te moeten maken, terwijl ze er wel

veel zullen moeten toe bijdragen. De effecten van die variabelen zijn duidelijk, maar eerder zwak.

De utilitaristische theorieën kunnen ook geëvalueerd worden via de risicovatbaarheid. Mensen die hun eigen risico hoog inschatten, bijvoorbeeld omdat zij zich ongezond voelen of al van een uitkering afhankelijk zijn (geweest), zullen waarschijnlijk meer steun verlenen aan het stelsel. Zij hebben daar niet alleen meer belang bij. Zij zijn zich ook beter bewust van de functies en het nut van het stelsel. Een gebrekkige gezondheid en uitkeringsafhankelijkheid vergroten inderdaad de steun voor het stelsel: de nadruk op de noodzaak de uitkeringen en tussenkomsten op peil te houden is groter en die houding wordt in grotere mate beschouwd als een ethische plicht. De houding ten opzichte van het verhogen van de bijdragen wordt enkel beïnvloed door de uitkeringsafhankelijkheid. De gezondheidstoestand speelt hier geen rol. Met de uitzondering van het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de houding ten opzichte van het verhogen van de uitkeringen, gaat het steeds om zwakke tot matige effecten.

Globaal genomen blijken de utilitaristische theorieën het beter te doen als het concreet over de hoogte van de uitkeringen gaat, dan bij het verklaren van de algemene bereidheid tot steun. Doch zelfs daar waar die theorieën tot een juiste voorspelling leiden, blijkt hun verklaringskracht eerder aan de zwakke kant te zijn.

Er is een sterke samenhang tussen de leeftijd en de houding ten opzichte van de motivatie en de bereidheid bij te dragen. Het effect op de hoogte van de uitkeringen is zwakker. Naarmate mensen jonger zijn, is de bereidheid bij te dragen kleiner en wordt die bijdrage in mindere mate beschouwd als een kwestie van ethische plicht. De bereidheid en motivatie is het kleinst bij de mensen die 26 tot 35 waren op het ogenblik van de bevraging. Bij de jongste leeftijdscategorie, 18 tot 25, is hij weer iets groter. Het effect van de leeftijd wordt dikwijls toegeschreven aan welbegrepen eigenbelang. Het zijn immers vooral de ouderen die afhankelijk zijn van het stelsel, vooral dan van het pensioenstelsel en de ziekteverzekering. Het effect van de leeftijd blijkt in grote mate via verbondenheid en de positieve evaluatie van de gevolgen van de verzorgingsstaat te lopen. Oudere mensen hebben een veel grotere kans dan jongeren om het persoonlijke welzijn afhankelijk te maken van het geluk en het welzijn van anderen. Zij zijn zich ook veel sterker bewust van de positieve effecten van de verzorgingsstaat. Ter wille van die grotere gevoelens van verbondenheid en de positievere inschatting van de verzorgingsstaat, beschouwen zij hun bijdrage in grotere mate als een ethische plicht en geven zij meer steun aan het principe dat de uitkeringen op peil moeten worden gehouden en dat eenieder naar vermogen daartoe moet bijdragen. De sterke samenhang tussen de leeftijd en het draagvlak van de sociale zekerheid komt volgens ons in grote mate tot stand via een waardeverandering die zich over de tijd en dus ook over de generaties voltrekt. Hij kan slechts in geringe mate worden begrepen via het grotere belang dat oudere mensen bij het stelsel hebben.

De generatie die opgroeide na de Tweede Wereldoorlog, toen het huidige stelsel werd opgebouwd, is zich het best bewust van de positieve effecten van de verzorgingsstaat en voelt zich ook het sterkst met anderen verbonden. Dat bewustzijn en gevoel nemen af bij jongere generaties. Het is het laagst bij de mensen die volwassen werden tijdens de jaren tachtig toe het neoliberale discours veel aandacht kreeg. Deze tendens is duidelijk en wijst op een langzame erosie van de maatschappijvisie en de waarden, die van groot belang zijn voor het draagvlak van de sociale zekerheid.

Het zijn inderdaad vooral basiswaarden enerzijds, de perceptie van de effecten van de verzorgingsstaat anderzijds, die het draagvlak van het stelsel van sociale zekerheid vormen. De idee dat bijdragen een ethische plicht is, wordt vooral in de hand gewerkt door gevoelens van verbondenheid, het gelijkheidsstreven en de positieve inschatting van de effecten van de verzorgingsstaat. De bereidheid bij te dragen is groot bij mensen die niet of in geringe mate geloven dat het stelsel luiheid en onverantwoordelijkheid in de hand werkt, die meer sociale gelijkheid willen, de bijdrage beschouwen als een ethische plicht, zich verbonden voelen met anderen en de positieve effecten van de verzorgingsstaat inzien. Wie weinig negatieve gevolgen ziet en zich verbonden voelt, en vooral wie sterk naar gelijkheid streeft, wil de uitkeringen verhoogd zien.

Verbondenheid en gelijkheidsstreven, alsook een positieve evaluatie van de gevolgen van de verzorgingsstaat, vormen de kern van het draagvlak van het stelsel. Dat draagvlak is stevig, maar wordt op twee manieren bedreigd. Ten eerste is er een langzame erosie die zich over de tijd voltrekt. Het bewustzijn van de positieve effecten van de verzorgingsstaat en de gevoelens van verbondenheid vervagen. Bij de jongste generatie tekent zich daarin weer (heel schuchter) een kentering af. We laten de hevige anti-verzorgingsstaat gevoelens van de jaren tachtig weer achter ons. Het is nog veel te vroeg om te kunnen zeggen of het om een duurzame kentering gaat. Gevoelens van verbondenheid en de functies van de verzorgingsstaat moeten daarom een expliciete zorg worden van degenen die het stelsel willen steunen. De tweede bedreiging manifesteert zich via het gelijkheidsstreven en de perceptie van de effecten van de verzorgingsstaat (zie deelrapporten 2 en 3). Een deel van de bevolking voelt zich behoorlijk onbehaaglijk. Die mensen hebben het gevoel geen toekomst meer te hebben in deze samenleving. Hun gelijkheidsstreven leidt naar ontgoocheling en frustratie. Zij voelen zich ook heel onveilig. Die gevoelens vertalen zich in een wantrouwig mensenbeeld en een rechtse positie op de nieuwe breuklijn. Die ideologische opstelling maakt hen uitermate gevoelig voor de negatieve, vooral Angelsaksische en neoliberale kritiek op de verzorgingsstaat. Zij komen alzo gemakkelijk tot het geloof dat mensen, als ze maar een kans krijgen, van het stelsel profiteren. In die visie worden de voorzieningen van de verzorgingsstaat op grote schaal misbruikt, wat dan weer leidt tot luiheid en onverantwoordelijkheid en de zelfredzaamheid ondergraaft. Onder invloed van dat onbehagen en zijn gevolgen vertaalt het gelijkheidsstreven zich bij een deel van de bevolking niet

meer in steun voor het sociale zekerheidsstelsel. Het verhoogt dan niet meer de steun voor het stelsel, maar baart wantrouwen en scheidt also een grote vatbaarheid voor de negatieve kritiek op de verzorgingsstaat. Werken aan het draagvlak van solidariteit impliceert daarom ook een strijd tegen het onbehagen, tegen de negatieve perceptie van de toekomst en de gevoelens van onveiligheid. Het is tevens belangrijk het geloof in frequente negatieve gevolgen van de verzorgingsstaat tot juiste proporties te herleiden. Dat veronderstelt eerlijke informatie en communicatie over het stelsel, maar ook een beleid dat de ruimte voor misbruiken zo klein mogelijk maakt.

Bibliografie

- Aguilar, R. and B. Gustafsson (1988). "Public opinion about social assistance in Sweden." European Journal of Political Research **16**: 251-276.
- Alves, W. M. and P. H. Rossi (1978). "Who should get what? Fairness judgments or the redistribution of earnings." American Journal of Sociology **84**: 541-564.
- Andries, M. and L. De Lathouwer (1996). De politieke houdbaarheid van een selectief sociaal beleid: lessen uit de jaren tachtig. Antwerpen, CSB: 19.
- Baggette, J., R. Y. Shapiro, et al. (1995). "The Polls-Poll Trends: Social Security-An Update." The Public Opinion Quarterly **59**(3): 420-442.
- Bernts, T. (1988). "Sanctioning Risky Life-Styles: Attitudes toward Solidarity or Equitable Distribution of Health Care." Social Justice Research **2**(4): 249-262.
- Bernts, T. (1991a). Zorg tegen prestatie?: Opinies over riskante gewoonten en verdeling van gezondheidszorg. Presteren en verdelen in Nederland: Over individuele belangen en maatschappelijke solidariteit. L. d'Anjou and T. Bernts. Meppel, Boom: 151-168.
- Bernts, T. (1991b). Leven zonder zorg: Risico's, rechtvaardigheid en solidariteit in de gezondheidszorg. Lisse, Swets en Zeitlinger.
- Berting, J., A. Steijn, et al. (1986). Rotterdamers over sociale ongelijkheid. Verslag van een onderzoek naar rechtvaardigheidsoordelen, maatschappijbeelden en beoordeling van beroepsgroepen. Rotterdam, Erasmus Universiteit.
- Cantillon, B., L. De Lathouwer, et al. (1999). "Sociale indicatoren 1976-1997." Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid **2**(4).
- Coughlin, R. M. (1980). Ideology, public opinion and welfare policy: Attitudes towards taxes and spending in industrial societies. Berkeley, CA, Institute of International Studies, University of California.
- D'Anjou, L. J. M., A. Steijn, et al. (1995). "Social Position, Ideology, and Distributive Justice." Social Justice Research **8**(4): 351-384.
- Deleeck, H. (2000). "Sociale zekerheid en inkomensherverdeling in België van 1966 naar 1999." Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid **3**(4).
- Elchardus, M., C. Tresignie, et al. (2002). Het draagvlak van de solidariteit. Deelrapport 3: Levensstijl- en levensloopaansprakelijkheid. Brussel, Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel.
- Erie, S. and M. Rein (1988). Women and the welfare state. The politics of the gender gap. C. Mueller. New York, Sage.
- Evans, G. (1993). "The decline of class divisions in Britain? Class and ideological preferences in the 1960s and 1980s." British Journal of Sociology **44**: 449-471.
- Ferge, Z. (1997). "The Changed Welfare Paradigm: The Individualization of the Social." Social Policy and Administration **31**(1): 20-44.
- Furnham, A. (1985). "The Determinants of Attitudes towards Social Security Recipients." The British Journal of Sociology **24**(1): 19-27.
- Ganzeboom, H. (1988). Leefstijl- en patronen in Nederland. Rijswijk, Sociaal Cultureel Planbureau.

- Giddens, A. (1991). Introduction to Sociology. New York, W.W. Norton & Company.
- Gilder, G. (1981). Wealth and Poverty. New York, Basic Books.
- Gilligan, C. (1982). In a different voice: psychological theory and women's development. Cambridge, Harvard University Press.
- Golding, P. and S. Middleton (1981). Images of Welfare. Oxford, Basil Blackwell.
- Goodin, R. and L. Le Grand (1986). Not only the poor. The middle class and the welfare state. London, Allen & Urwin.
- Hasenfeld, Y. and T. Rafferty (1989). "The Determinants of Public Attitudes toward the Welfare State." Social Forces **67**(4): 1027-1048.
- Hechter, M. (1987). Principles of Group Solidarity. Berkeley, University of California Press.
- Hernes, H. (1987). Welfare, State and Women Power: Essays in State Feminism. Oslo, Oslo University Press.
- Houtman, D. (1991). "Werkloosheid, arbeidsplicht en sociale rechtvaardigheid. Oordelen over de rechten en plichten van werklozen." Sociologische Gids **38**(3): 144-161.
- Houtman, D. (1996). "De sociale constructie van werkloosheid: Rechtvaardigheidsoordelen over sociale zekerheid." Sociologische Gids **43**(5): 328-348.
- Kingson, E. R. and J. B. Williamson (1998). "Understanding the Debate over the Privatization of Social Security." Journal of Sociology and Social Welfare **25**(3): 47-61.
- Kluegel, J. R. and E. R. Smith (1986). Beliefs about inequality: American's views of what is and what ought to be. New York, Aldine de Gruyter.
- Knegt, R. (1987). "Rule application and substantive justice: observation at a Public Assistance Bureau." The Netherlands' Journal of Sociology **23**(2): 116-125.
- Lister, R. (1998). "From Equality to Social Inclusion: New Labour and the Welfare State." Critical Social Policy **55**(2): 215-225.
- McClain, M. P., C. Hockaday, et al. (2002). What Do Young Adults Think of Welfare? (<http://www.nawrs.org/ClevelandPDF/mcclain.pdf> (21/01/01))
- Messé, L., R. Hymes, et al. (1986). Group categorization and distributive justice decision. Justice in social relations. H. W. Bierhoff, R. Cohen and J. Greenberg. New York, Plenum Press.
- Mishra, R. (1984). The welfare state in crisis. Brighton, Wheatsheaf Books.
- Muffels, R., J. Nelissen, et al. (1986). Social security and income inequality: a comparative study. Tilburg, Tilburg University Press.
- Murray, C. (1984). Losing ground, American Social Policy 1950-1980. New York, Basic Books.
- Nordlund, A. (1997). "Attitudes towards the welfare state in the Scandinavian countries." Scandinavian Journal of social welfare **6**: 233-246.
- O'Connor, J. (1998). "US Social Welfare Policy: The Reagan Record and Legacy." Journal of Social Policy **27**(1): 37-61.
- Offe, C. (1992). A non-productivist design for social policies. Arguing for basic income. Ethical foundations for a radical reform. P. Van Parijs. London, Verso.
- Papadakis, E. (1993). "Class interests, class politics and welfare state regime." British Journal of Sociology(2): 249-270.

- Pettersen, P. A. (1995). The Welfare state: the security dimension. The scope of government. O. Borre and E. Scarbrough. Oxford, Oxford University Press.
- Pierson, P. (1991). Beyond the welfare state? Cambridge, Polity Press.
- Ringen, S. (1987). The possibility of politics: a study in the political economy of the welfare state. Oxford, Clarendon Press.
- Robinson, R. V. and W. Bell (1978). "Equality, Success, and Social Justice in England and the United States." American Sociological Review **43**: 125-143.
- Steffen, C. (2002). The ideological debate over the social welfare system. http://tiss.zdv.uni-tuebingen.de/webroot/sp/spsba01_W98_1/usa2.htm, (21/01/01)
- Stiglitz, J. (2002). Globalization and its discontents. London, Allen Lane.
- Svallfors, S. (1995). "The End of Class Politics? Structural Cleavages and Attitudes to Swedish Welfare Policies." Acta Sociologica **38**(1): 53-74.
- Swaan, D. (1988). In care of the state. Amsterdam, Bakker.
- Taylor-Gooby, P. (1983). "Legitimation deficit, public opinion and the welfare state." Sociology **17**(2): 165-184.
- Taylor-Gooby, P. (1991). "Welfare state regimes and welfare citizenship." Journal of European Social Policy **1**: 93-105.
- Taylor-Gooby, P. (1999). "Markets and motives. trust and Egoism in Welfare Markets." Journal of Social Policy **28**(1): 97-114.
- Ter Bogt, T. and C. van Praag (1992). Jongeren op de drempel van de jaren negentig. Rijswijk, Sociaal Cultureel Planbureau.
- Tresignie, C., M. Elchardus, et al. (2002). Het draagvlak van de solidariteit. Deelrapport 2: Voor- en nadelen van de verzorgingsstaat. Brussel, Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, VUB.
- Van der Veen, R. (1998). "Solidarity and Social Security. The consequences of the decollectivisation of the Dutch social security system." Sociale wetenschappen **41**(3): 79-99.
- van Oorschot, W. (1996). Nederland over sociale zekerheid en arbeid. Tilburg, KUB: 132.
- van Oorschot, W. (1997). The Common Good, Nearness and dependence: on Solidarity and its Motives, AWSB Working Papers.
- van Oorschot, W. (2000a). "Why pay for welfare." The Netherlands' Journal of Social Sciences **36**(1): 15-36.
- van Oorschot, W. (2000b). "Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public." Policy and Politics **28**(1): 33-48.
- Waerness, K. (1987). On the rationality of caring. Women and the state. A. Showstach. London, Hutchinson.

Bijlage

1. Beschrijving van de gebruikte variabelen

GESLACHT	Dichotome variabele, met 1 = man en 2 = vrouw
LEEFTIJD	Continue variabele waarbij het geboortjaar omgezet werd in leeftijd
ONDERWIJSNIVEAU	Categorische variabele waarbij het hoogst behaalde diploma omgezet werd in 4 klassen, met 1 = Lager onderwijs, 2 = Lager secundair onderwijs, 3 = Hoger secundair onderwijs, 4 = Hoger onderwijs en univ.
SOCIAAL ECONOMISCH STATUS	Continue variabele geconstrueerd op basis van PRINCALS analyse op variabelen netto-maandinkomen, bedrag sparen en eigenaar van een woning.
ZELFSTANDIGE	dummy-variabele waarbij de mensen die als zelfstandige tewerkgesteld zijn een code 1 kregen en de anderen een code 0.
OVERHEID of OGO	dummy-variabele waarbij de mensen die bij de overheid of in een door de overheid gesubsidieerde organisatie tewerkgesteld zijn een code 1 kregen en de anderen een code 0.
GEZONDHEID	Categorische variabele in 5 klassen, met 1 = zeer goed, 2 = goed, 3 = gaat wel, 4 = slecht, 5 = zeer slecht.
UITKERING	Dummy-variabele waarbij de mensen die nu of in het verleden een uitkering gekregen hebben een code 1 kregen en de anderen een code 0.
ROOKGEDRAG	Categorische variabele in 5 klassen, met 1 = nee, ik heb bijna nooit gerookt, 2 = nee, maar ik heb vroeger wel gerookt, 3 = ja, heel af en toe, 4 = ja, tamelijk veel, 5 = ja, heel veel.